

Cumanicusból ismerünk. De ezen kívül a szerző sok helyen egy másik török nyelvből is hoz fel szókat, t. i. a *türkmen* dialectusból, melyen a *szeldsukok* nyelvét kell értenünk, legalább ezt bizonyítja a felsorolt 70 szó. — Ezt a becses nyelvemléket kiadta M. Th. Houtsma »Ein türkisch-arabisches Glossar« czimen Leidenben 1894-ben.

A második, ugyanilyen természetű nyelvemlék a *Kitáb-ul-idrāk li-liszān-ul-etrāk* (Az értelem könyve tör. nyelven, vagyis: a tör. nyelvet értelmező könyv), melyet a Kajróban élt arab író, *Ibn Haján el-Garnati* írt a hidsre 712. évében, vagyis 1312—13-ban. A kipesák-török nyelv ismertetésén kívül ez is sorol fel *türkmen* szókat is. E nyelvemlék kiadatott Konstantinápolyban 1309, azaz 1891—92-ben.

Végül a harmadik egyiptomi török nyelvemlék a persa *Szādi* Gulisztánjának fordítása *Kitāb-i-Gulisztān bil-türki* czímmel, melyet az Egyiptomban élt *Szejf-esz-Szerāji* készített az 1391. (= 793) évben. A Gulisztánon kívül a codex végén még néhány török költemény is található ugyanettől a fordítótól. E nyelvemlék egyetlen példánya szintén a *leideni* akadémia könyvtárában őriztetik (l. Dozy Catal. I. 355.).

ADALÉKOK

A FINN-UGOR PALATALIS MÁSSALHANGZÓK

TÖRTÉNETÉHEZ.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

SZILASI MÓRICZ

L. TAGTÓL.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1904.

Adalékok a finnugor palatális mássalhangzók történetéhez.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia I. osztályának 1903. évi november 23-án tartott ülésében.)

I. FEJEZET.

Finnugor szókezdő mélyhangú *k* és *χ* (*h*).

Meg akarom vizsgálni azt a viszonyt, mely a finnugor mélyhangú szóokban álló szókezdő medio- ill. postpalatális *k* és *χ* (*h*) között mutatkozik. A kérdés ez: Valjon helyes-e az a föltevés, hogy a magyarban, vogulban, osztjákban mutatkozó szókezdő *χ* eredeti (hátrább képzett mint a *k*, mely magashangú szóokban áll) *k* hangból származik, a mely a többi finnugor nyelvben tényleg a megfelelője.

Feltünőbbé és kétségesse ezen fölfogást különösen az a körülmény teszi, hogy a fent nevezett ugor nyelvekben mély hangok előtt a szókezdő *χ* mellett a szókezdő hátrább képzett *k* is megvan, még pedig nem csekély számú esetben. Azt kell tehát gondolnunk, hogy vagy nem minden mélyhangú *k* > *χ* bennük, és akkor az eltérés okait kell kutatnunk; vagy azt, hogy a mélyhangú *k* és a *χ* hangjuk külön-külön eredetű.

Itt ismét két eset lehetséges. Vagy az, hogy a finnugorban a szókezdő mélyhangú *k* mellett egy szókezdő *χ* hangot is föl kell tételeznünk, úgy hogy a két hang egyesülése *k*-ban a többi rokon nyelvekben későbbi fejlődés.

Vagy azt s ez a valószínűbb feltevés, hogy az ősi nyelvben kétféle mélyhangú *k* volt, t. i. 1. egy szókezdő postpalatális *k*, a melyből a magyar, vogul és osztják nyelvekben *χ*, a többiben meg mediopalatális *k* fejlődött.

E mellett volt az ősnyelvben egy mediopalatalis szókezdő *k*, a mely az összes finnugor nyelvekben megmaradt (esetleg, mint pl. az osztjákban, a postpalatalis *k*-val fölcserélődött).

Hasonlóképen vélekedik RADLOFF a török nyelvekről, ezt mondván: «Ich bin geneigt anzunehmen, dass die tonlosen hinterlingualen explosivlaute *k*, *k* als die ursprünglich in den türksprachen allein angewendeten anlauts-consonanten angesehen werden müssen» (Phonetik 137.).

Lehetséges végre az is, hogy amaz a *k* ~ *kh*-nak hangzott.

Biztos feleletet azonban erre s hasonló kérdésekre véleményem szerint csak akkor kaphatunk majd, ha kutatásainkat az egész ural-altáji nyelvcsalád körére kiterjesztjük, minthogy az a meggyőződés, hogy e nagy családba sorozott nyelvek, ha talán nem is mindannyian, de sokan közülük szoros rokonságban tartoznak össze egymással, például bizonyosan a finnugor és a török nyelvek. Ilyen nagyobb körre terjedő kutatások lehetséges, hogy a nyelvek elágazására is újabb szempontokat fognak kideríteni. Azért nem felelhetek most arra a feltűnő eltérésre sem, hogy mért nem jár együtt a szókezdő *k* és *χ* hangok törvényes fejlődésében a többi ugor nyelvvel a zürjén s a votják nyelv, a melyek szintén az ú. n. ugor nyelvek csoportjába tartoznak.

Rendkívül érdekesek és fontosak a csuvasnak idevágó adatai, minthogy a török nyelvek között ép ő az, a hol teljesen megegyező hangmegfeleléseket találunk a szókezdő *k* és *χ* hangokat illetőleg, mint a magyarban, vogulban és osztjákban. Így eredeti *k* megfelelője a csuvasban is részint *k* és a magyarban stb. is mélyhangú *k*, mint a *kaes*, *károq*, *kufar*, *kajtat*, *kóró* stb. szók alább közölt etymológiája bizonyítja. Ellenben ugyancsak eredeti *k* = csuvasban és megegyezőleg a magyarban stb. *χ*, *h*, mint a *hab*, *hajt*, *horzsol*, *horól* stb. etymológiájából látható. Azért az alábbi fejtegetésekben, a hol csak tehettem, különös figyelemmel voltam a csuvas megfelelősekre, minthogy ezek alapos bizonyítékul szolgálhatnak föltevésém mellett, hogy a mostani szókezdő *k* és *χ* már eredetileg is külön származású hangok valának.

Nem használhattam már fel olyan erős bizonyítéknak a többi török, vagy a mongol nyelvbeli adatokat, mivel itt már kisebb nagyobb zavarodás mutatkozik azokban a nyelvekben is, a melyekben a szókezdő *χ* előfordul. Mert pl. a jakutban a *χ* csak az *a* és *o*

hangok előtt van meg rendesen, de viszont *k* ezek előtt soha sem állhat meg. Viszont egyéb mélyhangok előtt, az *i* és *u* előtt, csak a *k* hangot tűri meg és soha a *χ*-t. Erré nézve BÖHTL. ezt jegyzi meg: «In einer älteren zeit scheinen die nicht aspirierten gutturale *k*, *g* auch im jakutischen in einer beziehung zu den weichen (*ä*, *ö*, *i*, *ü*), und die aspirierten *χ*, *g* zu den harten vokalen (*a*, *o*, *i*, *u*) gestanden zu haben». (Gramm. 61.)

De ep ennek a kérdésnek a tisztázása nehéz feladat és ismeretlen.

A többi törökségben a sojonit s karagast kivéve, a szókezdő palatalis (gutturalis) *χ*, *h* spiransok csak idegen eredetű szavakban vannak meg (RADLOFF Phonetik 137. kv.).

Tárgyalásunkban természetesen figyelmen kívül kell hagynunk a finn s lapp szókezdő *h* hangot, a mely más eredetű, valamint a magyarban is azokat, a melyek dentális hangból fejlődtek. A többi rokon nyelvben, a mordvinban, zürjénben, votjákban, egyáltalán ismeretlen a szókezdő palatalis vagy gutturalis *χ*, *h* spirans.

Lássuk most a tárgyalt hangviszonyok megfelelését részletesen.

1. Ősi **k* vagy **kh* > magyar *h*, vogul, osztják *χ*, *kh* (szurguti *k*), (csuvas *χ**) : egyéb finnugor nyelvekben mélyhangú *k* (mediovagy postpalatalis).

Midőn az idevágó bizonyítékokat közlöm, a MUSz. adatait is elsorolom, részint kiigazítva, részint bővítve őket. Elhagyom rendesen, mint ezélunkra fölöslegest, azokat a nyelveket, a melyekben a szókezdő *k* mutatkozik. (A szám a MUSz. czikk-számát mutatja.)

88. *hab*; vog. osztj. *χump*, vogK. *khap* «welle», T. *khup* id. (MUNK. NyK. 25:269.) csuv. *χom* > (cser. *omo*); alt. *kom*, v. ő. cserM. *ko*.

89. *had*, vogB. *χant*, K. *khont*, T. *khant* id.

90. *häg*, vogB. *χänggi*, K. T. *khöghk*- id.; osztB. *χaŋalem*,

*) A csuvas szókat részben PÁPAY JÓZSEF úr szíves közlése után írom át.

osztl. *zōgam* id.; jak, *zām* «lép, lépésben megy» (BOLLER Magy. Verbum 35; 283. l.).

91. *hagy*; vogB. *zūli*, D. *khul* «elhagy», K. *khwoiti* «marad», *khwoiti* «elhagy»; osztl. *zaj*- osztB. *zaiem* id.; *zaislem* «bleiben, zurückbleiben, übrig bleiben», osztl. *zaidem*, *zoidem* id. v. ö. *zoin-tem* «háttrahagy» (SERĀLĀ NyK. 26:397.); jak. *zāl*; tör. *kal* «marad» (? esuv. *jol*-, *jul*- id. — v. ö. esuv. *jun* ~ tör. *han* «vér», esuv. *jur* ~ tör. *kar* «hő» AŠMARIN 84. l.).

92. *háj*; vogB. *zūt*- «hízik» (l. MUNKÁCSI NyK. 25:178.) — jak. *zōjū* «sűrű (erdő, folyadék), dick (flüssigkeit), dicht (wald)», *zōjun*- «dick, dicht werden» (BÖHR. 87); tat. osm. *kōju* «vastag, vastaglábú»; keleti tör. *kojak*, *kujak*, *kujo* id. *kojol* «vastagszik, sűrűsödik» (RADL. 2:527.) — votj. *koj*, kaz. *kūj* «szalonna, zsír, zsíros, kövér» (MUNK. Szótár), Jel. *kōi* «fett» (WICHM. Votj. Sprachpr.).

96. *hajt*; vogB. *zāji*, *zōji* «antreffen», *sawno zōjaten* «inségbe jutottál», D. *khqji* id., vogB. *zujti*, K. *khwoiti* «felbujtat» (v. ö. az *q~u* változásra vogB. *zajti*: *zujti* «fekszik»), osztl. *zōjem* «érint, talál, jut»; *zōjedem*, *zoidem* «mozgat»; osztB. *zoiem*, *zoišalem* «stehen bleiben, gerathen, treffen», esuv. Zol. *zuv*- Ašm. *zū*-, *zāv*- (83, 89. l.) «hajt, rnarb»; éag. osm. *kog*- قوغيق; keleti *kog*-; osm. bosniai *kor*-; alt. kaz. kir. *kū*- «verfolgen, nachfolgen» (RADL.).

Említsük meg itt a *hajó* szót, melyet a MUSz. 73. l. ugyan- csak a *haj-t* igenevének magyaráz. Ehez sorolja MUNK. Ethn. 4: 268. a következő vogul szavakat: vogB. *zāp*, K. L. *khōp*, *khōp*. T. *khāp* «hajó» (osztl. *zōp* «ladik, esónak», osztB. *zōp*, *zāp* id.) s úgy magyarázza, hogy nem egyéb mint *-p* végű participiuma azon alap- igének, a mely a vog. *zajt*- futni szóban mutatkozik. Föl kellene akkor tennünk, hogy a *zajt*- képzett ige, de a *-t* képzőnek határo- zott causatív jelentést, mint a magy. *haj-t* szóban mutatkozik, nem lehet tulajdonítani. Feltűnő továbbá, hogy van egy vog. *zajep* «hid» szó a teljes igéből képezve. A MUSz. ide veszi nemesak a vog. *zajti* «fut», hanem *zāji* «jut» s *zujti* «felbujtat» igéket is, de már azért is lehetetlen ez az egybeállítás, mivel a vog. *zāji* az osztj.-ban *zōj*- ellenben vog. *zajti* «fut», osztl. *zōjt*-, *zōgot*-, B.

zōzōl-, *zōzōl*-, S. *kogolem* «fut, nyargal, folyik». Azért mellőztem is a fönti etymológiában.

Ellenben azt el lehet gondolni, hogy a vog. *zajt*- igében ú. n. momentan képző, szerintem fölös értelmű causatív képző rejlik (v. ö. *futtat*, *léptet* NyK. 24:438. vogT. *khait* ~ *khajut*- «futká- roz» Vog. Népk. 4:364. K. *khaititi* id. 2:228. ellenben KL. *khaitt*- hoz 4:157.), akkor helyes MUNK. véleménye, hogy a *zāp* «hajó» < **zaj-p*.

De minthogy bizonyosnak tartom, hogy ez a *zajt*- «fut» nem tartozik a magy. *hajt*- igéhez, mert ennek feltehető alapszava **haj*- s alapjelentése «jutni valahová», nem is említve a már felsorolt hangbeli s értelmi eltéréseket, csak azt mondhatjuk, hogy a *hajó* s a vog. *zāp* képzésében a felfogás találkozhatik, de a szók más eredetűek.

Mindent egybevetve tehát legjobb visszatérni a régi felfogás- hoz, a melyet már BUDENZ NyK. 10:82, 133. kifejtett, hogy a *hajó* viszonyban van a csag. *kajih*, *kajuk* (jak. *zajok*, mong. *zajak*) szó- val, akár mint kölesönvétel, mint BUDENZ gondolja, akár mint ő- rokonság, mint BOLLER Magy. Etym. 56. (339.) s VÁMBÉRY NyK. 8:149. Magy. Ered. 353. magyarázzák. Ezt most nem tudom el- dönteni.

97. *hajlik* «biegen, beugen»; vogB. *zūtaxli* «hajlong», vogP. *khajlale* «hajladozik», vogFL. *zālmāli* «billen».

98. *hal* «fisch»; vog. *zul*; osztl. *zūt*, PÁPAI *khul*, *zūt*, *khul*, osztB. *zul* id. — v. ö. szam. T. *kole*, Jen. *kalē*, O. *kuel*, K. *kola*; — szam. Jur. *hālea*, *hāle'* id. (CASTRÉN 221. l.)

99. *hal*- «sterben»; vogB. *zūli*, D. *khqli*; osztB. *zāšlem*, osztl. *zād*-, *zūt*- id.

100. *hāl*- «übernachten, über nacht schlafen»; vogT. *khōlē* id. vogB. *zūji* «fekszik, hevers», vogP. *khūji* «alszik», vogT. *il- khujšalem* «lefekszem», vogP. *khūji* id. vogK. *khōj*-, *iqē-khōjgeli* id.; osztB. *zōšlem* (osztS. *kūšlem*), osztl. *zōdem*, *zōtem*, futurum *zōttem* «meghál» (SERĀLĀ NyK. 26:391.).

101. *halad*; vogB. *çalı* «gyors», *çalgi* «csúszkál» (l' az i hatása miatt); osztB. *çolajem* «fliessen, rinnen, laufen»; — mong. *çalı-* «repül, lebeg».

102. *hall* «hören»; vogB. *çöli*, K. *khöli*, KL. *khwöli*, T. *khql* id.; osztB. *çullem*, *çulilem*, *çulentelem*, I. *çüdem* (fut. *çüttem*), S. *külem*, *kölendem* id.

103. *háló* «rete» vogB. *çulp*, *çulép*, K. *khulp*, osztB. *çolép*, I. *çödép*, *çödap*, Pp. *khqép* id. (MUNK. Ethn. 4:96. SETÄLÄ NyK. 26:380.)

107. *hamu* «asche»; vogK. *khulém*, osztB. *çojem*, I. *çojem* id.

109. *hanyatt* «supinus»; vogB. *çanı*, K. *khanı*, *khonä* id. (? v. ö. vogB. *çanıy* «görbe; schief, krumm», f. *kani* «ferde, rézsutos») (MUNK. NyK. 25:270.). Az egyezés nem bizonyos a magy. *ny* miatt, ha csak föl nem tehetnők, hogy *hany-att* < **han-ja-tt*. Továbbá a vog. szók is bizonyosan ragos alakok; v. ö. osztB. I. *çou* «gyomor, has», vogK. *khonä* *pütmesté* «hasba döfte» (Vog. Népk. 2:233.)? L. azonban *hónalj* 11. l.

111. *három*; vogB. *çürém*, K. *khürém*, T. *khürém*; osztB. *çülem*, I. *çüdem*.

114. *hasít* «findit»; vogB. *çusäti*, P. *khüseti*, K. *khüseti* id. T. *khqémté* «megránt» [? v. ö. vogB. *çasi* «schneiden, zérren, reissen», AL. *khwäsi* «reissen, jäten»] (MUNKÁCSI NyK. 25:269.).

116. *hat* «sex»; vogB. *çat*, K. *khot*, KL. T. *khqt*; osztB. *çut*, *çot*, I. *çüt*, *çöt*, S. *küt* id.

117. *hát* «rücken», vogB. *çütäi* Déli *khuta*, *khuti* «mögé», *khutöl* «mögül» (MUNKÁCSI NyK. 25:178.). Valószínűnek tartom, hogy ide tartozik vogP. *khüti* «hajlik, sich beugen», B. *çütazlı* «hajlong», *çütéyli* id. T. *il-khöté* «lehajlik», K. *nokh-khütémtaxtı* «fölköti háti batyuját», továbbá vogB. *çünt*, K. *khüt* (töve *khünt-*), KL. *khut* «batyú, Bündel». De ez esetben nem zárható ki e soro-

zatból, vogB. *çünti* «hátára vesz», *çüntmi* id. *çüntliti*, KL. *khünti* «a hátán cipel». Sőt mint látjuk a vogK. *khüt* töve *khünt-*, KL. *khünti* ~ *khut* szavakból, az *n* hang eredeti, a mint kétségtelenül bizonyítja a vogB. *çünt* szó is. A kérdés csak az lehet, vajon a kettő közt: *çünt* «batyú», *çünti* «hátára vesz», melyik az eredeti jelentés: a *batyú* vagy a *hát* fogalma. Erre nézve azonban erősen döntő bizonyíték, hogy az utóbbi feltevés a helyes, osztL. *çunc* «a hátán, auf dem rücken», *çunja* (adverb.) hátra, pl. *çunja keryem* «auf den rücken, rückwärts fallen», *çunja tükom* «rücklings zurückspringen», osztB. *çunja*, Ahl. *çonda* «rücklings, auf den rücken», a melyek tulajdonképp **çunt-é*, **çunt-sa* ill. **çunt-l*, **çunt-la* alakoknak elemezhetők, v. ö. zürj. *gats*, *gatsön* «auf dem rücken»; osztB. Hunf. *il* ~ *ališ* «aláfelé» ~ osztL. *idel* id.; *çol* ~ *çolis* «el»; *jogo* ~ *jogós*, I. *jogöl*, *jögöl*, *jogul* «vissza»; Hunf. *nog* ~ *nogis*, *nogös*, I. *nogöl*, *nogül* «fölfele»; Hunf. *al* ~ *ališ* «fölfele», *pel* ~ *pelek* ~ *pelkis* «fél, felé».

Kénytelenek volnánk azután a magy. *hát*, zürj. **gat* szó megfelelőjének a vog.-osztjákban, ill. ősi alapnak egy **çyt* alakú szót feltételezni, a melyben *nasalis sonans* volt; v. ö. *kacs*.

120. *ház* «haus», vogT. *khul* «ház», vogK. *khölé* «istálló»; osztB. *çot*, *çat* «ház», osztL. *çöt*, *çat* id. PÁPAI *çat*, *khqt* id. osztS. *kät* id.; v. ö. zürj. *kola* «zelt, hütte», votj. *kwala* id. (SETÄLÄ NyK. 26:403.) De feltűnő esuv. *kil* «ház», a mely csupán szókezdő hangzója miatt se lehet a magy. *ház* megfelelője; viszont votj. *gid*, *gid* «ól, istálló», a melynek meg a véghangzója *d* nem felel meg sehogyse a többiének. De hisz tudvalevőleg a vog. *khul* valamint zürj. *kola*, votj. *kwala* szónak is ugyancsak *l* hangjuk miatt kétségesse vált az idetartozásuk (l. SETÄLÄ i. h. és u. o. 422. l. MUNKÁCSI NyK. 27:135. ÁKE. 155. sz.).

119. *hattyu* «cygnus»; vogB. *çqtäy*, K. *khwqtey*, T. *çutay*; osztL. *çötäy*, *çödäy*, S. *köttäy* id. — v. ö. tör. *kotan* «pelikán, gölya», mong. *çutan* «pelikán» (BUDENZ NyK. 20:152. MUNKÁCSI Ethn. 6:136. GOMBOCZ Vog. ideg. elem. 14. PAASONEN FUF. 2:102.).

129. *ho-l*; vogK. *khon*, FK. *khucqn*, P. *khqn* «ki» vogB. *çäyçä* id. *çäyçän* id. *çot* hol, D. *khot* (vogT. *khöt* hová) «mely, melyik»; vogB. *çotäl* hová, *çotä* id. AL. *khutal* id.; *çotöl*, D. *khotöl*, KL.

khucqetel honnan; vogB. *zotem* «valahogyan», *zoti* «minő», *zum*, *zumle*, P. KL. *khum*, *khumle* «hogyan», K. *khomel*, T. *khanäl* id. T. *khunäj* «hogyan», *zūü* «mikor», KL. *khunqiltē* «valamikor»; vogB. *zūüt*, *zūüte* «valahogy», T. *khūūūn* id. KL. *khul-khūū* «bár-mikor»; osztl. *zōje*, *zoi* «ki», «bárki», *zoda* «mi? hogyan?» *zoda*, *zodai*, *zodait* «hova», *zodän* «hol», *zotän* cf. *zot zota* id., *zotat*, *zodat* «valami», *zote*, *zol* «honnan», S. *kol*, *kotti*, osztlB. *zoda* «hol», S. *kolnam*, B. *zol* «hová», S. *kol*, B. *zolsa* «honnan»; L. *zun* «há, mikor»; *zun-unda*, *zuna-vanda* «meddig», S. *zuntä*, PÄRMI *khuntē*, *zuntē* «mikor».

131. *hol-nap*, *holval* BC. *hollali nap*, *holta kelee* «eras mane», *hōdai* «crastinus», *holnapról hódára halaszt* «procrastinat» (? *hold*, *hōd* «luna, reggel, hajnal» SIMONYI NYK. 25: 69.) vogB. *zol* «reggeli idő», *zoli* «reggel», 2. «kelet», *zolit* «másnap reggel», *zolit zütel* «holnap», *zolitän* «másnap», vogAL. *khalti*, *khaltän* «holnap»; vogT. *khul*, AT. *khöl*, *khultg* «reggel», vogK. *khwal*, -t, -tän, vogP. *khwölt*, *khwöltig*, KL. *khwoł*, -tän, -it id.; osztl. *zodai-zunt* «morgenröthe», *zotey zat*, *zoteyet zat* «holnap», *zotojānyzat* = *zot-iānyzat* id.; PÄRMI *khultēy* «morgen», osztlB. *zola-pelak* «osten», *zoleut*, *zolevit*, *zälēcat* «morgen, osten» (v. ö. FRICKEL Nyr. 23: 337; 25: 132. MUNKÁCSI Nyr. 23: 21, 130. ÁKE. 523.).

132. *holli* «rabe», vogB. *zulaz*, K. *khwołēy* id. *khwerez* «csóka», osztl. *zūlaz*, C. *zūloz*, FS. *kolak*, AS. *kōlak*, osztlB. *zolez*, *zulez* id.; PÄRMI *kalbaz*, *kalaz* id. (MUNKÁCSI ÁKE. 165. sz.)

137. *homlüt*, *homlok*, vogB. *zami* «arczra, hasra», *z. sasziati* «a vízbe belefördül», vogK. *khami pits* «arczra borúlt», *khāmāi*, *khqmē* id. vogP. *khqm-khāmī* «szájával lefelé borít», vogP. *khāmūtē* id. vogB. *zomitazti* «egymást elborítja», *zāmēl* «pokolbeli» (Vog. Népk. IV. 426.), «sirgödör» (u. o. IV. 111.); osztl. *zom* «ki-vájt fatörzs, koporsó», *zom-juz* id. osztlB. *zom* «grab», *zom-juz* «sarg» — (cf. *szam-kamass. kom* «grab», *minuss-tat. kom*, *konite* «grab») — *zomdā*, *zomdā* «arczezal lefelé», osztlB. *zomla* id. L. *zompēlem* «fölfördül, fölborul», B. *zombēltem* «umwerfan»; HUNFALVY *zomalij* «kerek», *zomalij*, -ya *veriläta* «zuründen» (MUSZ.).

Ide tartozik a többi között votj. *kim-* «valamely üreges tár-

gyat befödni, fődéllel ellátni, beborítani», *kimal-* «beborít, befed», ebből nom. verbale *kimät* «fedő, fedél», *kimäs* «homlok» (? *kim* id. WIEDEM.) v. ö. még *kimüt usni* «arczra borul, előre borul», *kimün usni* id. (MUNKÁCSI Szót.); zürj. *kimal-* «verdecken, beschatten», *jur-kimös* «vorderkopf, stirn» (v. ö. *sin-kimös* «augenbraue»), *kimös tsukirtai* «die stirn runzeln», *kimös-ul* «augenhöhle, tlk. homlok-alja», *kimün*, *kimünön* «arczezal lefelé» (WIEDEM.), továbbá mordM. *komun* «lehajol», f. *kumara*, *kumaro* «vorwärts gebogen, gebückt», *eser. komdös* «fedél», *komtas* «befed».

Bizonyos tehát, hogy *homlok* a **homl-* ige származéka, mint SZINNYEI magyarázza (Nyelvhasznítás³ 84. l.) s nem összetétel, mint a MUSZ. magyarázza. Hiszen a föltételezett *lok* «csont» lehetetlen, hogy a f. *lou* stb. megfelelője legyen. másrészt meg a zürj.-votj. *kimäs*, *kimös* stb. nem választható el a *homlüt* s megfelelő rokonságától, mint a hogy a MUSZ. elválasztja (136, 137. sz.).

138. *hōmlj*, vogB. *zant-pattä*, P. *khul*, KL. *khul-rqa*, vogB. *zant-rau* id. P. *löl-khōner* «a láb alsó térdhajlata» — vog. *kat-zozüü* «karhajlás, hōn»; *sans-z.* «térdhajlás» (?) — osztl. *zou* «test, gyomor, has» (PATK.) *zouai* «magen» (CASTR.), osztlB. *zou* id. de osztl. *zoney-pēte* «hónalj», B. *zoney-pat* id.; jak. *zounoz* «eggend unter dem arm, achselhöhle» (I. BOLLER Magy. Verbum 40. [288.]).

142. *hosszú* (*hōszjü*, *hojszjü*), vogB. *zqsä*, KL. *khqšä*, KL. *khqšä*, FK. *khqšä* id. P. K. *khwašä* id. (osztlB. *zou*, *zū* nem bizonyos).

148. *hung*, *hunyorit*, vogT. *khūē* «die augen zuschliessen», KL. *khwqūt-* id.; osztl. *zouem* «hunyorog», osztlB. *zauēlem* (PATK.), *zunimtalem* (AHLQ.) id. Továbbá ide valók még zürj. *kuū-* «a szemét behunyja»; votj. *kiū-* id. *kiūirt-* «hunyorit, hunyorgat»; mord. *koūe-* huny (*eser. kum-* id.) stb. De helyesen teszi a MUSZ. midőn ide sorolja még mord. *koūtse-* «die augen schliessen», *konēa-*, mordE. *koūēe-* «blinzeln» igéket. E szerint hasonló képzéssel bizonyára ide sorolhatók még vogB. *zaiši* «ismer, fölismer», tlk. «meglát», K. P. *khaiši* id. T. *khaiē-* id. KL. *khaiši* «tud». Eltérés a magánhangzóban csak a vogT. *khūē-* ~ *khaiē-* között van. A MUSZ. ezeket a *gond* szóval azonosítja (83. sz.). A *eser. koūz-*

«mutatkozik» szóban hasonló jelentésbeli átmenet mutatkozik, mint az említett vogul igékben. S véleményem szerint ez a *koň-* inkább rokona a m. *hungy* igének, mint a *eser. kum-*, a melynek mása m. *kúm-* s hihetőleg mind a kettőt jó lesz elválasztani a fön-
tebbiektől.

145. *hagy* «urin», vogB. *zušs*, KL. *kuš-wüt*, K. *koš-vit* id. T. *khuišé*, L. *khuišé* «harnen»; osztl. *zos-*, B. *zosl-* PÁPAI S. *kušlem*; *kos-*, *zos-* «harnen» v. ö. osm. ág. *kašan-* «harnen» (RADL. 2: 391. NyK. 2: 348.).

146. *húgy* «csillag». vogT. *khöš*, B. *zōš* «csillag»; osztl. *zūs* B. *zōš*, *zūs*, S. *kōš*, PÁPAI *kqs* id. (MUNKÁCSI ÁKE. 170. sz.)

150. *húsz* (20), vogB. *zūs*, KL. *khūs*, P. *khus*, T. *khōš*, K. *khōš*; osztl. *zūs*, B. *zuz*, S. *kōš*, PÁPAI KO. *kqs* id.

151. *húz-* «ziehen», vogB. *zasi* 1. «vág. ránt», 2. «penget»
tlk. *húzza (tān)* a hűrt v. ö. *zassemté* «huzni kezd. ránt», KL. *khaššēmté* id. (Vog. Népk. IV. 161.), vogB. *zasmāti* «leránt», T. *tqu pāl-khaššēmté* «az ág leszakad» de v. ö. vogT. *khqšēmté* «megránt» (valószínűleg a \sim a helyett sajtóhiba), továbbá vogB. *zasmīy* «vonszolt, gezogen», *zasāp* «kárpit, vorhang»; osztl. *zūš-* «húz» (MUSZ.), *zūšlem*, *zūšilēm* «erwecken, anlocken, versuchen, verführen» (AHLQ.), *zūšta zo* «verlocker, verführer, versucher», *zūšlī-* «verlocken, an sich locken», *zāžap* «vorhang» (MUSZ.).

hagymáz «hitziges fieber» összetétel. Első része *hagy*, vogB. *zul* «betegség», K. *khōl*, P. *khql* «forró hideglelés»; votj. *kił* «ragadós betegség»; f. *kitu-* «moleste et misere vivere, morbo laborare»; észt *kidu-*, *kide-* «betegeskedik», *kide* «betegeskedés». — Másik tagja *-máz*, vogB. *mos* «betegség», K. *mqs* «betegeskedés», AL. *maš* «hiba», *maštal khōp* «fehlerfreier kahn», v. ö. még összetételben is vogB. *aum-mos*, K. *qum-mqs* «betegség, betegeskedés»; osztl. *moš*, *muš* «külső betegség, testi hiba» (AHLQ.); *eser. mož* «betegség» (SERĀLĀ NyK. 26: 398. SZILASI Nyr. 26: 147. MUNKÁCSI ÁKE. 144. sz.). Nevezetes még és igen érdekes osztl. *zont* «forró láz, betegség», *zontem* (fut. *zontlem*) «beteg lenni, láztól gyötrődni»,

osztl. *zōšlem*, *zōšlem* «beteg vagyok», *zōšlīpsa* betegség (AHLQ.). De HUNF. említi ilyen alakját is *zōš* «láz», *zōš mož*, *muš* «veres himlő» továbbá *zōš-* «beteg lenni», *zōšman* «lázasan». Ebből kitűnik, hogy az osztl. *zōš-*, osztl. *zont-* < **zōht-* denominális igek s akkor osztl. *zōš* megfelelője a vog. *zul* szónak, vagyis a két nyelvbéli szók viszonyát tekintve $l \sim n$ hangváltozást kell feltételeznünk, a melyek közül bizonyosan az l az eredeti hang. MUNKÁCSI i. h. szintén elsorolja az említett osztl. szavakat, de további fejtegetéseit nem helyeselhetem. Annnyiban t. i., hogy egynek véli őket vog. *kaišī* «elsorvad», osztl. *kāš*, *kašī* «belső betegség», *kaš-muš* «betegség, szomorúság» stb. szavakkal, a melyek ugyan maguk közös eredetűek, azonban a f. e. *zōš* (vog. *zul*) szóhoz semmi közük. Nem bizonyos, hogy tegyem osztl. *zont* főnevet, ha csak nem új alkotás a hasonló ige, különösen annak futuruma *zontlem* után.

130. *Hajnal* «morgenröthe, morgendämmerung». Egyike azon szóknak, a melyeket igen nehéz megfejteni, noha részben világos a rokonsága. Ugyanis első tagjával megegyezik vogAL. *khuj*, vogB. *zuj*, T. *khuj* «hajnal»; f. *koi* «hajnal, virradat» s ennek képzései pl. *koittaa* «világosodik», *koili*, *koillinen* «éjszakelet», *koiliainen*, *koiliskoimen* «hajnal, virradat»; észt *koit*, *koidik* «morgenröthe», *koi walge* «esthajnal, abendröthe», *koita* «virrad, dämmerung»; zürj. *kia* «hajnal», *kias* «hajnalodik, virrad» (DONNER Wtb. 29. sz. MUSZ. 130. sz.). Sőt egyéb ural-altaji nyelvekben is találkozik párja. Így a szamojéd Jen. *kaija*, T. *kou*, K. *kujā*, Jur. *hajer*, *hajar*, *haijer* «nap» (CASTRÉN, v. ö. DONNER i. h.); továbbá *esag. kaz. tat. kujas* «nap», *kojs* id. *esag. koj* id. khiv. *khōjas* id. (NyK. 4: 280.) *csuv. zereč* id. (AŠMARIN 94.).

De ha megvan az első tag, annál nehezebb a második szótag magyarázata. Az eddig felsorolt adatok csupa névszók s nincs semmi okunk, hogy feltehezzünk bennük igei eredetet, hogy nomen verbale fajtájúnak tarthassuk őket. Megváltoztatja azonban, jobban mondva kétesse teszik eme bizonyosságunkat a következő adatok: *eser. koj-*, *koišlan-* «fénylik, ragyog»; f. *kaje'* (tő *kajehe*), *kaju* «derültség»; *kaje'*, *kajo*, *kajos* «reflexio luminis, apparet lux inter nubes», *päivän kajē'* «lux oriens solis ad horizontem», *kaimo* «lux levissima prima oriens vel ultima occidens» (MUSZ.), *kaimo* «die

morgendämmerung, schnelles licht» (ERWAST), a melyek világos nomen verbalék, v. ö. még f. *kaila* «der streif, der strich, die flamme (von farben)», *kaila* «bunt, vielfarbig, scheckig», *kajata* «scheinen, leuchten», *kaimota* «tagen, dämmern, grauen» (ERWAST), *kajene*-, *kajasta*- «derül, fénylik, sugárzik» (SZINNYEI).

Igaz-e hát a MUSz. magyarázata 104. l. hogy *hajnal* egy mozzanatos képzős igéből **haj-n*- származik, tovább képezve -l névszóképzővel?

Erre a feleletet azonnal megkapjuk, ha még megvizsgáljuk az ide tartozó osztB. *zondil*, *zuñtil* (azt hiszem, hogy helyesebben: *zondil* valamint *zuñtil*) «morgenröthe, röthe am himmel», I. *zunf*, S. *kunf'* id. (a szurgutiból CASTRÉN német-osztják szótárában megvan *kunf* is, de ez lehet sajtóhiba is, mivel az osztják-német részben hiányzik). Ezeket az osztják szavakat könnyű elemezni a következőképen. Ha az osztB. *zuñtil* szót nézzük, először is kétségtelen, hogy < **zujtil* való (v. ö. az előbbi, a *hagymáz* ezikkbeli fejtegetéseket), tehát S. *kunf'*, I. *zunf* is < *kun*-l, **zun*-t, ezek meg < **kuj*-l, **zuj*-t. Azt hiszem ezt nem kell bővebben bizonyítani. Az is bizonyos, hogy a -*til*, illetőleg -*il*, -*l*, -*t* képzők, a melyek gyéren ugyan, de mégis előfordulnak az osztjákban is mint nomen verbale képzők, pl. osztB. *vöntil*, I. *vandat*, S. *vandal* (CASTRÉN *vandal*) «forgács»; osztB. *uyñil*, I. *öpet* «nyílás, száj» (BUDENZ Ug. Al., NyK. 20 : 289.).

Tehát a maradék osztB. **zun*- ill. **zuj*- igető, a mely szintén képzett, ha a S. **kun*-, I. **zun*- (< **kuj*-, **zuj*-) val vetjük össze. A képzője pedig -*t*, a mely akár mozzanatos, akár miféle képző, de igeképző (BUDENZ Ug. Al. 60.).

Ime látjuk, hogy van egy ide tartozó igénk f. **kaj*-, eser. *kaj*-, osztj. **zuj*-, tehát a magyarban is **haj*-; van továbbá ezekből képzett igénk is f. *kajaa*-, *kajene*-, *kajasta*-, **kaim*-, eser. *kaislan*-, osztj. **zujt*-, lehet tehát a magyarban is **hajn*- (v. ö. a teljesen hozzá illő f. **kaim*-, *kajene* szókat); végre az osztjákban részint az eredeti, részint a képzett igéből főnév is származik, még pedig ugyanazzal a képzővel, a mely a *hajnal* szóban mutatkozik.

Úgy hogy, ha e fejtegetések helyesek, kétségtelen, hogy BUDENZ zseniális magyarázata is helyes és megdönthetetlen.

Egyúttal megdől úgy MUNKÁCSIÉ (Ethn. 4 : 51.), valamint PRIKKELEKÉ (NyK. 25 : 70.) a szófejtése, a kik mind a ketten össze-

tételnek voltak a *hajnal* szót, sőt sokat is vitatkoztak miatta. (A DebrC. *hanial* s a NagySzombC. *halnal* szavait én is íráshibának tartom.)

155. *haj*, *hěj*; *hějju*, *hėjju* (MTSz.) «cortex, crusta». A különféle hasonlításokból (DONNER 42. 780. sz. SETÄLÄ NyK. 26 : 402. FUP. 2 : 221. MUNKÁCSI ÁKE. 145. sz.) legyen szabad kiválogatnunk a következőt: f. *kesi* «dünne haut», észt *kesi*, g. *kec* «leere hülse, schote»; lpK. *katt* «bőr»; mordM. *ked* «bőr», E. «bőr, hēj»; zürj. *kił* «haut, schale, hülse»; votj. *kil* «a fenyők kérgén leváló vékony sárga pikkelykék; polyva; fejkorpa»; vogB. *zalp* «a nyírhéj kérgének külső leváló fehér vagy sárga hárttyája». SZINNYEI ide sorolja GENETZ zürjP. *kyl*- (WIEN. *kuł*-) «abnehmen, abreißen (die haut, birkenrinde)» s ebből azt következteti, hogy a vog. **zalp* egy **zal*-igének nomen verbaléja, s teljes megfelelője a f. i. *hėjju* (NyK. 33 : 130.). De kötes a finn s mordvin szók egyeztetése, mivel nyilván magasbanguak; sőt az is lehetséges, hogy vog. *zalp* a **zäl* «nyírfa» szóból származik < **zäl*p.

156. *haj* «haar»; vogB. *zaj* «hajüstök, hajfürt, hajcsomó az ember fején», K. *päyk-khoj*, KL. *khoj* «haj» (MUNKÁCSI Nyr. 19 : 148. NyK. 25 : 269.); ? votj. *kuo*; k.-*mučko* «hajfonadék».

horzol, *horol*, *hornyol* «ritzen, schaben, streifen», vogB. *zot-züréti* «lénvir», P. *khuréti* id. T. *khuraté* «borotvál», R. *züréti* «horzol», osztB. *zorlem*, I. *zorem* «hámoz, nyúz», I. *zursadem* id. (MUNKÁCSI NyK. 25 : 276.); zürj. *kirs*- id.; votj. *kir*-, *kör*- «kiváj, kiás, kizsigerele», *kiril*- frequ.; lpL. *karase*- «zerschabt, zerrissen werden (von der haut)», *karaste*-, *karate*- «ritzen» (WIKL.); eser. *korkal*- «einschlagen, einkerben» — esuv. *xir*- «schaben»; osm. *kiri*- «die haut ritzen»; alt., ujj., kel. tör. *kir*- «levakar, vakar»; mong. *zaró*- «weggraben, wegkratzen, schaben, ebnen», *zaról*, *zarozol* «gyálú, hobel» (SCHMIDT 141. b.), burj. *zarul* id. (CASTR. 121.)

haragszik «zürnen»: vogKP. *khwari* «szitkozódik, szid», KL. *khwar-khati* «szid, haragszik», KL. *khari*, *khwarjüzi* «haragszik»; osztL. *zariemdem* «szid, megszegyenit», *zurmem* «haragszik», *zur-mépsa* «harag, bosszúság» v. ö. osztL. *ziredem*, *zeredem* «bosszankodik, haragszik» (MUNKÁCSI NyK. 25 : 269. ÁKE. 297.); — esag.

tat. kojb. *karga-* «fluchen, verfluchen, beschimpfen», esag. *kargaš* «lárma, ezivakodás»; alt. osm. *kargiš* «fluch, verwünschung», kaz. sag. *kiris*, alt. tel. leb. *kiriš* «zank, streit, kampf, zornig, jähzornig, heftig»; sag. *kiris-* «ezivakodik, harezol» (RADL. 2:192.); jak. *khargut-* (BUDENZ Tör.-magy. nyelvh. 167.); mong. *χargiss* «boss-haft, bossheit, tücke», *χargista-* «megharagszik», *χarizosa-* «pörlekedik», v. ö. *zara sanajo* «hassen, böses wünschen», *χarada-* «neiden, übel wollen» (SCHMIDT 140, 141.).

horkol «schnarchen», *hurit* «acclamo, approbro», *harogat* «probrose clamo, opprobro, ludificor», *hural* «opprobrio»: vogB. *χarti* «vonit», K. *khwarti* ugat; osztl. *χordem*, *χoredem*, *χorodem* «kiált, ugat», B. *χoretlem*, *χoratlem* id.; — f. *korata* «hörög, harákol, röcheln», *korista* «hörög, korög», *korsata*, *korsnata* «hortyog», vót *körsän* «hortyog», észl. *korisen* «röcheln», *korshan* «schnauben», *koristan* «röcheln, schnarchen, trommeln»; lpN. *guorsatak*, lpS. *kuorsat* «köhög» (DONNER 154. sz.), lpL. *karhite-* «schnarchen» (WIKL.), mordM. *kirna-* «hortyog», zürjP. *karöduy* id. *kar-kaitny* «sich räuspern», *kar-kaitny* id. (WIED. MUSz. 245.); votj. *kiräkt-* «krákog», *kirjal-* «énekel, dalol», *kirjan* «ének, dal» (v. ö. *karog*, *kurgat*).

holmi, vogB. *χöl* «áldás, jólét», *χolän* «dús, boldog». Úgy kell érteni, hogy *hol+mi* összetétel s a második tagja a félreértett etymologia folytán került hozzá.

hárám «könnyedén rakott tövis gyeplü vagy kerítés» (Háromszék); *behárámol* «könnyedén rakott tövis gyeplüvel vagy kerítéssel bekerit» MTSz.

osztl. *χürän*, PATK. *χurän* «istálló, viehstall»; mordM. *koram* «eingezäunter viehhof, karám». Mind a kettőt török eredetű szónak bizonyítja PAASONEN: Türk. lehnw. im mordv. n. 74. Türk. lehnw. im ostj. n. 57. Érdekes, sőt feltűnő, hogy a *karám* mellett a magyarban a *hárám* szó is megvan. Együttal érdemesnek tartom, hogy PAASONEN adatait kiegészítve elsoroljam az ide tartozó mongol szavakat: mong. *χürä* «kerítés, kör, tábor» (a melyet PAASONEN idéz), *χorja*, *χorjan* «cour, enclos, camp, caserne» (Kov. 2:958.), *χorjan* «hof, umzäunung» (SCHM. 169.), burj. *χofo* «gehege» (CASTR.).

Meg kell említenem, hogy a PAASONEN idézte *χürä* helyett SCHMIDT 185. b. és Kov. 2:638. b. világosan *kürje*, *kürjen* alakot írnak (v. ö. *körje* MUNKÁCSI Ethn. 4:263.) «enclos, clöture, palissade, mur, muraille; castra» jelentéssel.

harkály «specht». Rokonságából, a mely igen nagy területen elterjedt, minket közvetlenül érdekel: vogB. *χärzei* «harkály», K. L. *kharkhêi*, P. *kharkhâ*, T. *kharkhaj* id.; — osztl. *χäzrai*, *χäzrai-nëj*, *χäzrajëj nëj* «egy madár neve (corvus glandarius?)» (? osztl. *χonχra* «picus») s ez utóbbiban metathesis tapasztalható, ha összevetjük a magyar és a vogul szavakkal. Továbbá a vogul *χärzei* is < **χärkei* vált a mássalhangzók kiegyenlítésével. A magyar *harkály* is eredetileg *j* végű volt, régibb alaknak tehát a végső mássalhangzójukkal *harakáj*, *härkäj*, v. ö. *harlány* MTSz.

Ha most összevetjük azt a töménytelen sok szót, a melyet MUNKÁCSI halmozott össze, különösen az ural-altáji nyelvekből, ÁKE. 153. s 165. sz. alatt, arra a feltűnő eredményre bukkanunk, hogy az egyetlen esag. *kirgai* «ragadozó madár neve» szót kivéve, a melyet ilyen alakban csakis VÁMBÉRY idéz, ellenben BUDAOVNÁL *kirgi*, *kirgu*, egyetlenegy sincs, a mely a f. i. magyar, vogul és osztl. *χ* szavakkal teljesen meggyeznék. A végzetre még legközelebbi or. *kraguj*, szl. *kragulj* «accipiter» és a magyar *karvaly*, a melyeket azonban alig lehet ide vonni.

Ellenben valamennyi szóban, a melyeket MUNKÁCSI felsorol, közös tö *kar*, *kir* mutatkozik, annyira hogy némely nyelvben egyedül ez a közös tö minden egyéb járuléknélkül önálló szó, pl. zürj. *kir*, votj. *kir*, vogB. *kar*, L. *kär*, osztl. *kar* «picus». Vagy kettőzetése pl. esag. *harkara* «kranich», osm. *kirkira* «der reiherr»; v. ö. *harukär*. Máskor meg mintha kiesinyítő képzővel volna csak bővítve pl. tat. *karca* «ölyv», esag. *karca* «schwarzer falke». Ennek megfelelője eser. *karše*, *kärs*, *karš* «haris»; esuv. *karš* id. (de v. ö. alább *χurčka*), mordv. *kärši* id.; mordM. *korš*, *korš*, E. *korš*, *korč* «eule»; — továbbá ismét a szőkezdő *χ* hanggal sajátosságosan eltérő vogB. *χars-χars uj*, L. *khors uj*, P. *khors-khors* «wachtelkönig»; magyar *haris*.

A kiesinyített *kar-ca* szónak további képzései esag. *karčan* «schwarzer falke», vogl. *kharsün* «habicht» (tehát aligha helyes PAASONEN véleménye, hogy ez orosz kölesönzés FUF. 2:120.);

kaz.-tat. *karáčaj* «falke, habicht» (BÁLINT) azzal a *j* képzővel, a melyet a *harkáj* szóban láttunk;

esag. *karéga*, kirg. *karšiga* id.: v. ö. *karégya*, tob. *karžjga* (PAASONEN FUF. 2: 120.), azzal a *-gi*, *-ga* képzővel, a mely tat. *kirgi* «faleo nisus», esag. *kirgi*, *kirgu* «faleo apivorus» vagyis inkább köztörök *karga* «krähe», karagasz *kargan* id., mordv. *karğa*, *kargo* «kranich» v. ö. *harha* szavakban mutatkozik; feltűnő esuv. *zurčka* (ZOL.), *zaržaka* (ASMARIN P. 83, 2.).

Ugyanez feltűnő hangváltozással, vagy talán inkább másfajta összetételből ult. *kartaga*, *kartyga* «habicht, geier», šor. *kartaga*, sag. *kartyga* «habicht»;

ez aztán bővül azzal az *n* képzővel, a melyet a esag. *karča-n*, karag. *karga-n* szóban látunk s lesz osztl. *zaržagan*, K. *žardagan*, *žartžan* «ölyv»; vogB. *žartžén*, *žartžan*, K. *khorthän* «geier»; mordM. *karčegan*, É. *karšagan* id., úgy hogy nincs mit esodálkoznia PAASONENNEK (i. h.) a végső *n* miatt, a melynek mását nem találja a törökségben. Ezzel v. ö. *harkány*.

Van mint láttuk olyan is, a melyekben a tőhöz járul a *-ga* vagy *-gi* képző, mint az említett *karga*, *kirgi*. Ezek megfelelői osztB. *karuk*, *kurek*, Pp. *korég* «sas», I. *kurek* «anas acuta» (CASTR.) és ismét vogK. I. *khworež* «csóka, dohle»;

ez a *-ga*, *-gi* képzővel bővült tő ismét bővülhet a kicsinyítő *-č* képzővel: eser. *karčič* «haris», lpL. *kirčič* «sas» HALÁSZ *kiekerčič* stb. «falke», kildini *mür-koargis* «specht»; magy. *harkács* «specht» (MUNKÁCSI ÁKE. 330.);

bővülhet *-l* képzővel pl. jak. *kirgil* «schwarzspecht»; v. ö. *härkäl*, *harkály*;

végre tunguz *horóki*, *oróki* «auerhahn», *hiruhü* «eine art haselhuhn» ugyanazon *-gi* képzős alak mását ismerhetjük fel, nem különben a mong. *χογο-ул* «fasan, perlhuhn» szóban. Ebben már bővült mong. *-ul* képzővel és megfelelői osm. *kirgawul* esag. volgai tat. *kirkaul*, *kirgaul* «fácán, gyöngytyúk»; az átvétel útjait most nem szükséges meghatároznunk.

Az adatok ilyen csoportosításából mit tanulhatunk? Először, hogy e sokféle szó mind összetartozik s bár sokféle vándorlás s kölcsönös esere van bizonynyal közöttük, egy sajátságban eltérnek valamennyitől a magyar, vog., osztj., esuvas és mongol nyelvek,

ebben, t. i. hogy valamennyi szókezdő *k* hangjával szemben egyedül ezekben van meg a szókezdő *ç*, *h* hang is.

Valjon mindamellett kölcsönvételek-e, vagy eredeti s ősi rokonságú szavak, legalább a közös tövűek? Hiszen mint tapasztaltuk, a képzésük is egyforma sajátságaiban és mindamellett eltérő is eredményeiben. Így pl. a magyar *harukár*, *harha*, *härkäl*, *härkáj*, *harkány* < **harkän*, *harkács*, *harkály* < **harkäl* szók képzésére találunk analógiát, de különböző nyelvekben, annyira hogy nem is lehet elgondolni, hogy a magyar valamennyit annyiféle helyről kölcsön vette. Volt talán egy alapnyelv, a melyben ezek a képzett formák, vagy legalább ez a képzés módja mint energia mind megvolt, hogy az ilyen jelentés-csoportozatban, a madárneveken alkalmazták? Csupa olyan kérdés ez, a melyre igen nehéz s itt nem is időszerű a felelet. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy az említett magyar stb. *ç* kezdetű szavak nem tekinthetők kölcsönshöznek. Noha a mi kérdésünkre ez közömbös, a míg csak a szókezdő *k* ~ *ç* megfeleléseket kutatjuk.

2. Ősi (mediopalat.) *k* > finnugor és esuvas mélyhangú *k*. Itt is különösen magyar, vogul, osztják és a esuvas az irányadók. Megemlítendő, hogy a zürjén és votjában a *k* gyakran váltakozik *g*-vel.

kaes, *kaesö* 1. «manicula, manus parvula» NySz. 2. «kasza v. evező nyelén levő fogantyú», 3. «vékony növény szár, kocsány, inda, fattyuhajtás, levél ere» MTsz. v. ö. *kacza* az «öllövesszőnek» NySz.

esuvas. *kččč* (ZOL.), *kčžč* (Lukács 21: 30.), PÁPAI *kčččä* «древесная почка, farügy», 2. *kččč* «kéz» (Ašm. 267.). A esuvas szóknek a képzett *kaesö* < **kaesöž* < **kaesoh* felel meg. Ellenben a *kaes* szó megfelelői MUNKÁCSI (Ethn. 4: 272.) szerint vogB. *kwons*, *kwos*, T. *khwäš* (kh-val?), P. *kwäš*, *kwäs*, KI. *kwäs* «köröm, marék», osztB. *kunš*, *kunž*, *kuš*, I. *kunč* id. zürj. *kyž*, *gyž* «köröm»; votj. *gžži*, *gžž* «köröm»; f. *kynsi* id. észt *küž*, *küü*, *küdz* «nagel (auch des blüthenblattes)», lpN. *gažža* id. L. *kažža* id. mordÉ. *känš*, *känže*, M. *kenžä*, PAAS. *kenže* id. eser. *kiž* id. stb.

Összevetve az adatokat alapszónak **kps*, **kps* vehető fel, v. ö. *hät* «rücken».

kar «arm»; zürj. *ki-kar* «handwurzeln», *girža*, *girža*, P. *goržü*

«könyök»; votj. *gër-puy* id. *kî-kur* «tenyér», Kaz. *kî-kür-péd* «hand-wurzel»; lpF. *garñel*, *garñjel*, *gardñela*, L. *kar*gel* (WIKL.), Pite *karëggël*, déli *karñel* (HALÁSZ) «könyök», kolai *karñel* «könyök», alsó kar, ellenmaass vom ellenbogen bis zu den fingerspitzen» (GENETZ); — kirg. *kún kar* «felső kar», újg. *kari* «kar», csag. *kari*, *karag*, *karu* «kar, könyök», juk. *zari* «die gegend oberhalb des oberarmes», mong. *gar* «kéz, kar», osm. *karaza*, *karuza* «felső kar» (MUSZ. 8. VÁMB. NYK. 8:157. Magy. Ered. 274, 329, 613. BUDENZ NYK. 10:85. BOLLER Magy. Verb. 43. (291.) (mong. *ghar*, tör. *kol*, szkr. *kara*); Gombocz NYK. 30:488. MUNKÁCSI ÁKE. 194. sz. és 650. l.). BUDENZ szerint ősrökonság van a török és finn szók között; Gombocz a törökből kölesönvételnék, MUNKÁCSI közös árja kölesönzésnek tartja. Legnehezebb a zürj. *gírja* s az oszm. *karaza* magyarázata, mert kérdés valjon összetétel-e s utórésze permi *uđ*, zürj. *vođ*, votj. *ađ* «vorderes», mint MUNKÁCSI magyarázza. Annnyival inkább kétséges, mert a lp. *karñel*, *garñel* bizonyosan nem összetétel, mint Gombocz helyesen bizonyítja. Sőt valószínű, hogy **kar*ny* a tö s *-el* valami képző, úgy hogy ez is, meg a magyar **karj-* (*karjos*), **karv-* (*karvas*), ? *karó* jól megfelelné a tör. *kari* < **kary* alaknak, valamint Gombocz magyarázza. De azt Gombocz se bizonyította be, hogy e szó csakugyan török kölesönvétel; inkább csak a BUDENZ nézetét fogadnám el.

Ugyanis, ha a finnugor nyelvekben kölesönyszó volna a *kar* szó és rokonsága, akkor két forrásának kellene lenni. Egyik, a melyből a zürj.-votj. szók s a magyar *kar* szó származnak, t. i. a kirgiz s a kún; a másik a melyből lp. **kar*ny*, magy. **karc*, **karj* erednek t. i. a csagatáj; végre ráadásul még egy harmadik is t. i. a zürj. *gírja* < oszm. *karuza*. Bonyolultabbá válik a dolog még azáltal, hogy a magyarban mind a két fajta alak megvolna. Persze hogy azt lehetne mondani, hogy a *kar* s közelebbi hozzátartozói rövidült s kopott alakok < **karv* ill. **kary*. Csakhogy ezt jó lélekkel alig mondhatja valaki az összes finnugor, török, meg a mongol *gar* szóról egyaránt. Sőt még azt se mondhatja, hogy a finnugor nyelvek egy része az egyik teljesebb szót vette kölesön; a másik csapat a mongollal együtt a rövidebbet, tehát később jutott hozzá, mint amazok; végre hogy a magyar mind a kettőt kölesön vette: egyiket korábban, a másikat később.

Nem szabad józan észszel ilyen kalandos föltevésekkel —

bár csudák is történhetnek — tudományos munkát végezni. Egyszerűbb s valószínűbb okoskodás, hogy a közös egyszerű szó *kar* némelyik nyelvben képzővel bővült s ezzel megfér az is, hogy az egyikben-másikban a képzőtlen s a képzős alak is megmaradt. Hogy miféle szerepű az a képző, arra most nem tudok felelni.

karatjol (*garatjol*) «énekel a tojós tyúk, sokat beszél, fecseg», *kuratjol* a béka; — *karicsál*, *karicsol* id. *karítál* «kiabál»; — *karál*, *kárál* «énekel a tojós tyúk», «lármásan fecseg, fűlsértően énekel», *károg* 1. «sokat fecseg, lármásan esacsog», 2. «zsémbeskedik» (3. «krächzen»); — *korezog* «varezog pl. a homok az ember fogai közt», *kornyál* «rémesen ugat», *kornyicsál*, *kornyicsol*, *kornyikál*, *kornyikol*; *korog*, *korrog*, *kurrog* «1. a has, a gyomor, 2. morog, zugolódik, 3. a szalonka csöndes röptében» v. ö. «korog s kotyog hangosan a gólya», «daru módra szóllok s korrogok» NYSZ.; *kortyog* «haszontalanul sok mindenfélét össze-vissza beszél»; — *elkurezantja* magát «kurezando hangon elneveti magát», *kurdol* «pirongat», *kurgat* «lármával kerget» (v. ö. SZILASI NYR. 23:436.), *kurgyál* «kiabál», *kurittjol*, *kurjant*, *kurjombál* id. *kurrog* «kuruttyol a béka», *fölkurrag* «kikrákog» MTSZ. (Mellőzöm a *kárpál*, *káromkodik* szavakat, a melyek szintén ide tartozhatnak.)

Valamint saját szavainkban, a megfelelő rokon nyelvekben is szintoly változatos a többeli magánhangzó.

vogB. *kargi* «morog», KL. *kurili* «ordít», B. *kuritawé* «csatog»; — zürjP. *kargi-* «károgo», *karzi-* «kiált», *kurgi-* «kiált», zürj. *kurgi-* «turbékol», *kurksi-* «károgo, gágog» (v. ö. *gorzi-*, *goröd-* «kiált»); — votj. *kwara* «hang, nesz, zaj», *kwarat-* «lármáz», *kwargat-* «krárog» (*gur* «ének, nóta», *gurj-*, *gürj-* «bofög», *görlal-* «turbékol»; v. ö. zürj. *gorzi-*); *kiväkt-* «krárog, krächzen»; — f. *karjua* «kiált»; *kirjua* id. *kirkua* «erősen kiabál»; *kornata* «quaeken, grób nagen», *kornuta* «morog, dörmög»; — *kurista* «rieseln, röcheln, poltern, quaeken, winseln», *kurnuta* «murren, mürrisch sein», *kurittua* «pipen, quaeken», *kurskaa* «zischen, prusten»; — észk. *karju-* «kiált, nyikorog, sivit», *kira-* «greinen, weinen», *kirga-*, *kirgu-* «krähen, aufschreien», *kirin* «láрма, kiabálás», *körin*, *körrin* «das rasseln, klappern», *körise-* «klappern, rasseln», *kura-*, *kurise-* «girren, gurgeln, purren, sausen»; — mordM. *korta-*, *korhta-* «beszél»; lpN. *gargget* (*gargam*) «knistern»; eser. *karkal-* «sirni», *koring-*

«fölkurjant» (MUSz. 245. l. DONNER 152, 153, 157. sz.). Bizonyos, hogy sok szó, a melyet a «horkol» alatt elsoroltunk, ide is tartozik és igen nehéz a két csoportot a *k-s* nyelvekben egymástól elválasztani.

Az altáji nyelvekből ide sorolhatók csuv. *körle-* «zajong, lár-máz» (ZOL.), csuv. kurm. *körlo-* «lärmáz» (AŠM. 10.); kir. tel. leb. *karkilda-* «krächzen», sag. *kirkila-* «gackern», alt. *korkirat-* «rieseln, murmeln, rauschen», kún *korla-* «schmarchen», sag. kt. *korla-* «murmeln, rieseln», kaz. *karkinda-* «schreien (der truthahn)», šor. *karkula-* «glucksen», tel. alt. *karkulda-* «gackern, schnattern».

E szók között sok bizonyára a hangutánzó is s onnan lehet változatos magánhangzójuk, de ez a hangutánzás nem a prius, hanem csak későbbi fejlődés. Ez kétségtelenné válik ezen szók sokféle jelentéséből. A MUSz. 252. sz. némelyikével összeköti f. *karika* «torok» és rokonságát s ezt az összefüggést nem is lehet kereken elutasítani, bár nehéz a kölesönös viszonyukat megállapítani.

kacsint, kacsont (MUSz. 1. DONNER 69. sz.), vogB. *kāseli* «észre- vesz», K. *kāseli* id. KL. *kašeli* id.; osztB. *kašalal-*, *kaišalal-*, *kaišalal-*, *kaišalal-* «sehen» MUNKÁCSI ÁKE. 190. sz.), L. *kašad-*, *kašat-* «lát, megismer»; zürj. *kašal-* «bemerken, erraten».

? v. ö. csuv. *kuš* «szem», *kušigan-* «глазеть».

karcsú «gracilis, exiguus» (MUSz. 9. sz. MUNKÁCSI ÁKE. 195. sz.); vogB. *karēš*, *kars* «magas»; osztB. *kariš*, L. *kéréš*, *kerēš* «magas»; lpL. *kar'če*, *kar'čes* «eng» (WIKL.) lpN. *garžje*, *garžes* «eng, schmal» (HALÁSZ).

kajtat, kajtat 1. «kóborol, kószlat, koslat, lőt-fut, szüntelen ki s bejár» (Komárom-m. Békés-m. Tokaj) — *bekajtat* «vmit keresve, hajszolva, lőtva-futva bejár: A fél várost bekajtottam, míg öt forintot kaptam» (Tokaj) — 2. «kutat, keresgél» (bizonyosan ide való ezen értelemben is, bár a MUSz. a *kutat* szóval veszi egynek, a mi lehetetlen); *ketet* < kajtat; ide valók továbbá *kujtorog*, *kojtorog* (Göcsény), *kőjtorog*, *k*ujtorog* (Zala-m.), *kujdorog*, *kujtorog* (Dunam.), *kutyorog* (Hont-m.). *Kajtat* < **kaj-* v. ö. *lőstat*, *futtat*, *léptet*, *usztat* (SZILASI NYK. 24: 438.).

Egyszerű képzővel *kajt* «keres, kutat», *kajti* «kutató, keres-

gélő», *kajtár* 1. kutató, 2. tilosba járó marha, 3. csavargó, kóborló, *kajtárkodik* 1. kutat, 2. lopni akarva ólálkodik, 3. tilosba járó marha (MTSz.).

Ezen **kaj-*, **kaj-* ige megfelelői vogB. *kaj-*, T. *kaj-*, P. *kwāj-* «nyomon jár; folgen»; cser. *kaj-* «gehen, fahren»; mordE. *kaj-* «kikel a vetés»; csuv. *kaj-* «utazik, megy, отнавляться, идти, ъхать, уйти, уѣхать» ZOL. osm. *kaj-* «hindurchschlüpfen, unbemerkt vorbeikommen» (RADL. 2: 3.); tel. *kait-* «entfliehen, entwischen» (ibid. 2: 30.); baskir *qij-* «biztos helyre költözik, поместиться въ безопасно мѣстѣ» (v. ö. *ul bežžen araga qijdi* «hozzánk költözködött, онъ поместившись у насъ»), *qijdir-* «elhelyez, elköltöztet, поместить, дать мѣсто», *qijš-* «поместиться, ужитьсь» (КАТАР. 65.).

kujtorog ugyanazon igéből származik, de képzőjét a más eredetű *kódorog*, *kádorog*, *kótorog* (NySz.) analogiájára szerezte.

kólál, kullog «vagari, umherirren»; vogB. *kwāli*, K. *kwāli*, KL. *kwōli*, T. *kāli* (v. ö. vogB. *kwons* ~ P. *kwāš*; B. *kwāli* ~ T. *kāli* «kötél») «fölkel, kiszáll, kimegy, szétágazik (a folyó)»; osztL. *kale-zui* «járó-kelő, folyton mozgó, sürgő-forgó férfi», *at-kalem* «mozog, egy helyt forog»; f. *kalkea* «gehen, verschwinden», *kulo* «futó tűz», «das vom vorigen jahre stehende gelb gewordene gras», v. ö. *kulokas* «der herumtreiber, landstreicher» (ERWAST), *kulu* «kopás, fogyás», «der verlauf», *ajan kulu* «idővesztesség», v. ö. *elämän kulku* «életfolyás», észt *kulata-* «spazieren fahren oder gehen», *kulge-*, *kule-* «sich bewegen», *kolli-* «umziehen, fortziehen, auswandern»; lpL. *kalē-*, N. *gallet (gālam)* «waten, durchwaten», lpL. *kol'ko-*, N. *golqyat (goljam)* «fliessen, rinnen, herumstreifen»; cser. *kule guruk* «der weg ging bergan» (GENETZ 1.), *kolām* «sompolyog, kullog», cserM. *koladām* «nyargal»; — v. ö. tör.-tat. *kula-* «átugrik vlinin, legurul, ledől» (leb. *kūla-* «sorjába jár» (RADL. 2: 967.); jak. *kōlōi-* «félhábon ugrik».

Kővályog < **kólalog*. Magyarázatra szorul a *kullog* eltérő magánhangzója.

kószál «vagari», *koszog* «csoszog, esötlik-botlik pl. koszogó restés ló (PPB.); két-három rongyos szolgálval alig koszognak» (MonIrók 11: 318. NySz. v. ö. MTSz.), *elkoszog* «elkullog», *kosz-*

morodik «ólálkodva közeledik», *koczog* «lassan üget», *elkoczog* «el-döcög, elüget», *koczorás* «üget»; vogB. *käsi* «versenyt fut», *kästi* «elöldéz» (? T. *khäsi* «rohan»); osztB. *kaslem* «lép, ide-oda jár», I. *kastem* id. (de *käsem* «versenyt fut», úgy hogy a vogul adat két-ségessé válik); votj. *kostašk-* «kószál, kóborol, mászkál» (MUNKÁCSI), *kystašk-*, *kystyšk-* id. (WIED.); zürj. *kos-* «visszatér, elfordul», *kosödtši-* «eltávozik, félre megy»; — csuv. *kaš-* «переправляться, hinüberfahren», caus. *kašar-* «переводить, hinüberführen» (ZOL.), *kuš-* «átmegy» caus. *kušar-* (ZOL.; Lukács 10:7.) v. ö. sag. *kašer-* «jagen, treiben» (RADLOFF). Valjon ebből fejlődött *kaczároz* «kószál, csavarog» (? sic MTSz.) «Az étszaka is a lányok után kaczároztam» (Nyr. 22:141.). A kérdőjel fölösleges, mert a jelentése biztos. Érdekes ezzel összehasonlítani a Tinódinál előforduló *kozár* «vagor, schweifen» igét (NySz.), a mely bizonyosan török kölesön-vétel.

koslat «grassor C. *discurro* MA. *excurro*». Másik értelme «läufig sein» v. ö. «Mikor az ebek koslatnak, azok közül a nőstin ebet lúd meg. A bordélyban járó a bordély házában koslat» (NySz.); *kosléroz*, *koslatéroz* «ide-oda jár, megy, löt-fut» (MTSz.); csuv. *kos-* «бѣгать, fut» de v. ö. *késal pirən tina te kosat tem* «bizonytalan, valjon a mi üszönk az idén fut-e, koslat-e a. a. lesz-e neki sárlása» (Ašm. 102.); oszm. boszniai *kaš-* «fut, utána fut, utóléri» (RADL. 2:638.); oszm. *kač-*, kirg. alt. *kaš-*, koib. kar. *kaš-* «entfliehen»; — vogP. *kwän-kušpi* «leesik»; eser. *koštäm* «jár», *košt-maš* «járás», *kušt-* «tánczó», *kuštomáš* «táncz»; votj. *koškä-* (imperat. *koš*) «jár, halad, repül, fut»; zürj. *kyšaš-* «klettern, hinauf klettern». Gombocz NyK. 30:488. < oszm. *kočla-* «1. mit den Hörnern stossen, 2. die schafe bespringen» szótól származtatja a mi szavunkat, de ez < *koč* «kos» denominalisa, mint *kočlan-* «zum widder heranwachsen» (RADL. 2:618.), ellenben, mint láttuk, a mi szavunknak a «futás» az alapjelentése. Hasonló jelentés-változás tapasztalható a *kajt* (v. ö. *kajtat*) származékában *kajtár* «1. csavargó, kóborló; tilosba járó marha, 2. buja, bujálkodó», *kajtárkodik* «1. tilosba jár; lopni akarva ólálkodik, 2. kaczerkodik, rosszkodik, bujálkodik» (MTSz.) v. ö. a NySz.-ban «hítvány, kajtár csöcselék szájában való tréfák»; «kajtár szitkai»; «esapodár kajtár beszédek»; «korbácsot érdemléné ez ilyen kajtárságodert».

HALÁSZ Nyr. 7:62. a régi nyelvből egy *koslár* «lascivus salax, venereus» szót is említ.

Az is bizonyos, hogy a *kószál* stb. szavakkal közel rokonságban van.

kufar- «főz, kotyvaszt», *kufarász* id. *kofirczol*, *kofrityol*, *kofernyál* «kotyvaszt», *össze-keferczél* «összekotyvaszt (ételt)» MTSz. *fölkorfonyál decoquo* (Com. Jan. NySz.), *korfinyál* «hamarosan főz, kotyvaszt» (MTSz.).

(v. ö. *köficz* «kotyvalék, kovász, lisztpép, aszalt gyümölcs»).

osztB. *kavirlem*, *kavarlem* «főni», *kavrim*, *kaurim* «főtt» (AHLQ.), I. *kävrem* «főni», *kävrem* «gekocht, heiss, siedend» (PATK.), I. *kävert-*, S. *kövert-*, *köverl-* «főni» (CASTR.); ujj. *kubar-*, oszm. *kavir-*, *kavur-* «brennen, rösten, braten, fleisch in butter braten»; bar. az. *kaur-* «rösten, braten»; kirg. *kaurdak* «sült hús»; alt. tel. *kur-* «gerste rösten» (RADL.).

Megemlítendő még mong. *zagor-* «braten, schmoren» (SCHMIDT 132.) id. és szárit; *zaguraj sec*, *cyxoit* (Kov. 743, 886.).

kóró «frutex, dumus, caudex herbarum». Már Vámbéry egyezteteti (NyK. 8:160.) a csag. *kuruk*, oszm. *kuru* «száraz» szóval, a mit BUDENZ (NyK. 10:104.) visszautasít, azzal a megjegyzéssel, hogy a magyar szóban lényeges fogalom «szár, sarj».

Íde a következő szók tartoznak: csuv. *korak* «трава, fű» (AŠMARIN 135.); leb. *korak* «eine grossblättrige pflanze mit hohlen stengeln»; oszm. krm. *kuruk* «unreife weinbeeren»; kirg. *kurai* «beraetium sibiricum»; kaz. *kura* «ebereschengebüsch, halm, trocken halme, unkraut, himbeere», kün *kūra*, cod. cum. *kovra* «unkraut» (RADL. 2:920 kv.) v. ö. votj. *kuro* «stroh, halm».

Évvel a *kuruk*, *kuru* «száraz» nem hasonlítható, mert ez a csuvasban *zura*, *zuruk* (ZOL.), *zörök* (AŠM. 153.) v. ö. még *zárna*, *zárna* (*zörög*, *zörög*) «száradt» (Máté 12:10, 21:19.). Tehát ZOL. *zura* «сыхау трава, száraz fű» csak rövidült szólás v. ö. *zuruk torat* id. Végre van csuv. *zuru-*, alt. *kuru-*, tat. *koro-*, jak. *kur-* «ki-szárad, высушить» ige is. S mindezeknek semmi közük a f. említett szavakhoz; de abba a csoportba se valók, a hova a *kufar-*

soroltuk (v. ö. MUNKÁCSI NyK. 18:106. WICHMANN Tschuwassische Lehnwörter 84.).

Nem lehet azt se olyan könnyedén állítani, hogy a magyar s talán a votják szó is kölcsönvételek.

kunkorit «tekerősen göngyölít», *kunkorodik* «göngyölödik» (NySz.), *konkoríttya az orrát, összekunkorit* (mákos rétest), *kunkorodik, kukorodik, kukorog* «többszörösen meghajlik», *kungorgat* «fütorgatja az orrát», *kungorgat id. kukorgó, kunkorgó* «kör alakú kalács; zsírban sült karika formájú tészta», *kunkorgós* (bajusz), *kunkorik* «kunkorodottság, gömbölyű fonott kalács», *kukora* «kajla, kunkorodott, göndör»; — *kankad* «hajlik, görbed, görnyed» (MTSz.); *kunkor* «napranéző fű, heliotropium» (FLAHOVSZKY Nyr. 7:264.) ? *kunkorá bajussá* (Nyr. 22:319. a Pesti Naplóból idézi ZOLNAI); *kankarikó* «haarlocke» (ORCZY KöltSz. 151. NySz.); *kankarék, kankalék* «a kútostor végén levő vashorog; horgas fa; kútgém, kútostor» (MTSz.); — vogB. *köyerali* «görbül» (kölcsönző a kaz. tatár-ból); — votj. Jel. *koggiro, koggro*, Sar. *kuggiro, kuggro* «görbe, kámpós, behajtott», *kuggirkki* frequ. *kuggirjal* «görbül, kuggirt» «görbit, begörbit», Sar. *koggilo, koggilas* «kámpós, összehajtott, behajtott, eingebogen, zusammengebogen, krumm», *koggiro, koggro* «görbe akasztóvas».

f. *konkaraita* «sich drehen u. wenden, ide-oda fordul», *konkero* «hajlás, görbület», *konkelo* «krumm, ungeleuk, die Krümmung an dem baum», ebből *kongeltaa, kongertaa* «ungelenk, linkisch gehen»; észt *koykrane* «höckerig, grubig»; — oszm. *kagal* «kör»; éag. oszm. *kangal* «kerék alakba göngyölített kötél, összegöngyölített nyaláb»; oszm. *kangalla* «zusammenrollen», bar. *kaggirü* «együgyü» (v. ö. f. *konkelo*); tel. *kaydirgala* «umdrehen, verdrehen»; tob. krm. kir. kaz. *kijir* «görbe, hajlott, ferde, krumm, gebogen, schief»; kaz. *kijgrai* «schiefl werden»; tob. kir. *kijrad* «schiefl sein»; kaz. *kijgrait* «schiefl machen»; kún *kijir* «görbe» (RADLOFF).

Feltűnő egyezés látszik a finnugor és a török szavak között, de kölcsönvételtől szólva, csak a török nyelvek lehettek az átvevők. Ezt a magyar *kankad* szóból kell következtetni, mivel az -r, -l-féle képzők nélkül szükölködik és fontosságot különösen azáltal nyer, hogy az észtben is találunk hasonló képzőtelen szót: *koggo-at-*

«krümpfen, hakenförmig biegen», *kogks* gen. *kogksu* «hacken, hakenpfug» (a jelentésre v. ö. votj. *koggiro*, magy. *kankarék*).

Nem hallgathatom azonban el a következő feltűnő egyezéseket: kkir. *kajai*, *kajkai* «aufrecht stehen, aus etwas hervorragen», esag. *kajjai* «gerade, aufrecht stehen» (RADL. 2:81.) ~ f. *konko* «kiálló valami», *konkka, konka* «kiálló valami, csipő, tompor»; — kumd. *kajai* «eine bergige u. waldige gegend, die wasserreich u. fruchtbar ist»; kkir. *kajirak* «eine bergspitze» (RADL. 2:81, 82.) ~ f. *kinka* «domb, köteg, nyaláb» (v. ö. oszm. *kangal* «összegöngyölített nyaláb»); észt *kijk, g. kingu* «hügel, hümpel», *kejk, küjke, küjgas* «hügel», liv *köjkä, küjkä* «hügel, düne»; — kar. l. *kankai* «steif u. starr sein», kom. «sich gerade halten, eine stolze haltung haben» ~ f. *kankaa, észt kajge* «steif, hart, unbiegsam, widerspenstig» (v. ö. tör. *kijir* «krumm, schief», *kijgrai* «schiefl werden, halsstarrig sein» l. fönt), f. *kankera* «träge beschwerlich, bequem»; továbbá f. *kankku* «hinkend», *konkkia* «biezeg, nehézkesen jár» (jelentésére v. ö. *kongeltaa, kongertaa* «ungelenk, linkisch gehen»; f. *kongotella* «trotten, hüpfen» ~ észt *kongo-ta* «krümmen» l. fönt).

Az idézett finn és észt szók java részét DONNER 15. sz. csakugyan a fönt említettekkel egy kalap alá fogja, a mi ha helyes, akkor nemcsak a magyarban és észtben volna meg a **konk* törszó tisztán, hanem a finnben és a törökségben is.

De bár igazán meglepők az említett egyezések, úgy hogy lehetetlen tagadni a kapcsolatot közöttük, mindamelllett a jelentésük nem okvetetlenül köti őket a «ferdeséget» jelentő idézett szavakhoz. Mert azt tapasztaljuk, hogy ezen utóbb említett szók első jelentése egyezik meg az -r, -l-képzősek másodrendű jelentésével; ez pedig könnyen lehet a hangalaktól egészen független egyezés. Hiszen még számos más szóval is egyeznek ugyanezen jelentésben. Itt egyedül az a feltűnő, hogy kezdő hangjaik is egyenlők. Szóval biztos rokonságukat nem állíthatjuk.

Mennyiféle analogikus hatás is működhetett közre, hogy kölcsönös hatásuk a szók alakját s jelentését megváltoztassa, arra legjobb példával ez esetben a magyar nyelv szolgálhat (v. ö. MUNKÁCSI ÁKE. 226. sz.). Annyi bizonyosnak látszik, hogy *kank*, *kankar* az eredeti tő, arra vallanak a NySz.-beli adatok is. *Kunkorodik* ebből a részben hasonló jelentésű *kukorodik, kukorog* «gug-

gol, kuporodik» után lett, a mely más eredetű s összefügg a *guggol*, *kukkan* «tikkađtan lekonyul» igék családjával. Viszont meg a *kunkorodik* hatott ez utóbbiakra; és így kaptuk a *kuczorog*: *kunczorog*, *kuncsorog*; *guggorodik*: *kutyorodik*: *kuntyorog* «kuporodik, guggol» ige-párokat. A kettős keveredés okozta, hogy van ilyen igénk is, mint *kutyorodik*, *kuczorodik* «1. kunkorodik, 2. kuporodik». Egy másik igénk *kujtorog*, *kójtorog* «kőborol, kőszál, csavarog» így is előfordul *kútorog*; ez meg a fent említett kettős alak kapcsán lett *kuntorog* s ezen az alapon kaphattuk a *kuncsorog* «kőszál» igét. Elősegítette ezt az alakulást a *kummog*, *kunnyog* «alattomosan leselkedve jár; kullog» ige, sőt *kuntorog* akár egyenesen ezekből származik a *kujtorog* stb. analogiájára.

Végre van még egy harmadik a másodikhoz hasonló hangzású csapat igénk. Ezek: *kunczog* «objecte insto» (NySz.), *kunczorog*, *kuczorál*, *kuncsorál*, *kundorász*, *kunyorog* (NySz.), *kunyorál*, *kunyerál*, *kunyorász*, *konyorász* «kér, kéreget» jelentéssel (MTSz.). Ezek alakulásának körülményeit és eredetét nem tudom megmagyarázni.

II. FEJEZET.

Szókezdő *g* hang.

A kétféle szókezdő *k* hanggal szemben megvan a magyarban szókezdeten a *g* hang is. Ennek a története s történetének vizsgálata részben igen fontos, de viszont ép oly nehéz is. Összefügg ugyanis először egy nagy általános kérdéssel, azzal t. i. hogy volt-e egyáltalán a finnugor ősnyelvben szókezdő media. A tényállás az egyes rokon nyelvekben a következő:

A finnről SETÄLÄ Ää. azt bizonyítja, hogy eredetileg csak zöngétlen mássalhangzói voltak a szó kezdetén. Így van ez még most is a suomiban és az észtnben; ellenben a többi nyelvjárásban már találkozunk zöngés mássalhangzó is. A nevezetes pedig az, hogy közéjük tartozik a *lv* is, a mely a többitől távol esik, úgy hogy nem igen tekinthető ez a sajátság utólagos fejlődésnek. Úgy hogy maga SETÄLÄ is kénytelen megengedni i. m. 3., hogy esetleg már az ősfinn nyelvben keletkeztek vagy voltak nyelvjárásilag szókezdő mediák, nem számítva azokat, a melyek sandhiból származnak pl.

lv *gũlpa* < *sĩlma-gũlma* = *sĩlmũ-kũlma*. Vagy a melyek esetleg hangutánzó s bevezető pl. karj. *beägũ* ~ f. *mũäkyä* «böğ».

A mordvinról PAASONEN nyilatkozik (Mordvinische Lautlehre 9. kv.). Azt állítja, hogy az ősi mordvinban szó kezdetén csakis zöngétlen (tenuis) mássalhangzók állhattak. Jelenleg azonban egyetlenegy nyelvjárás kivételével a többi mind megtűri a szókezdő mediát, sőt némelykor a jövevényszó kezdő zöngétlenjét is zöngésre változtatja, pl. mdE. *bauk* < or. *uayk* «pók»; mdE. *gužna* < or. *күжн* «gefüssehen aus birkenrinde». De a mellett, hogy az esetek szórányosak, feltűnő, hogy nyelvjárásilag, még pedig közeleiekben is, váltakozó adatok mutatkoznak, pl. *guj* ~ *kuj* «kigyó»; *dolga* ~ *tolga* «toll»; *gajer* ~ *kicjer* «birkenrinde».

A cseremis, vogul, osztják nyelvekben teljesen szokatlan a szókezdő media, hacsak nem idegen eredetű jövevényszókban.

Igen érdekesek ellenben a lapp nyelvjárások. A lpN.-ben általános a szókezdő zöngés explosiva. Ellenben a lpS.-ben nem olyan egyformák ezek a szókezdő mássalhangzók. Így a Lule-ben WIKLUND szerint eredetileg csak szókezdő tenuis lehetett (Laut- u. Formenlehre des Lule-lappischen 120.).

De a lapp nyelv egyes nyelvjárásaiban még van egy harmadik fajta explosiva is: ezek a zöngétlen mediák, a melyeket HALÁSZ több helyt megfigyelt (NyK. 22:160.). Van olyan nyelvjárás, a melyben megvan mind a három fajta explosiva, mint pl. a *karasundói*, tehát *k*, *g*, *g*; *t*, *t*; *d*; *p*, *b*, *b*. Van olyan a hol csak kétféle, mint pl. az *ibbestadi*-ban, a tenuis és a media; végre a hol csakis a tenuis, mint az *arvidsauri*-ban. Ez nemcsak a szó elejére vonatkozik; szó elején is megvan a zöngétlen media *g*, *d*, *b*, pl. a déli lapp *jemtlandi* nyelvjárásban, HALÁSZ (NyK. 20:76.), WIKLUND (i. m. 120.), de a déli lappságban viszont a mediák teljesen ismeretlenek. Sőt a hol a helyesírás nem is jelzi, még a lpN.-ben is megvannak a zöngétlen mediák, mint DONNER (Gegens. Verwandsch. d. finn. spr. 39.), HALÁSZ (NyK. 22:177.) s NIELSEN (JSFOu. 20:38.) állítják.

Úgy hogy a lappságra vonatkozólag már nem olyan biztos a tudósok véleménye. Mert pl. WIKLUND i. m. 121. így nyilatkozik: «Ob im anlautē tenuis oder media der ursprünglichere ist oder vielleicht tenuis anfangs nur gewissen wörtern gehört und media anderen, ist wohl vorläufig unmöglich zu bestimmen.»

Csak az a tanulságos ezen jelenségekben, hogy a lappságban kétségtelenül megvan a zöngétlen media, még pedig a szó kezdetén is.

Az összes finnugor nyelvek közül egyedül a magyar, zürjén s a votják azok, a hol nemesak a szókezdő mediák, hanem még a spiransok is (*z, zs*) megvannak szó elején s szó közepén egyaránt. Még pedig, hogy a szókezdőkről szóljunk, nagy részben olyan szók, a melyek kizárólag mediával kezdődnek. Feltűnő jelenség minden esetre, a mely még nevezetesebbé válik az egész kérdésre vonatkozólag, ha az illető nyelvek közös eredetű szavain is tapasztalhatjuk. Feltűnt ez már BUDENZnek is és az ő véleménye szerint úgy magyarázható, hogy az ugor nyelvekben a szókezdő mediáknak általában keményedése állt be, a mely az említett nyelvekben «nicht zur vollständigen durchführung gelangt ist» (Verzweig, 10.). De minthogy kevés etymologiatlag megegyező példát talált a magyar- s zürjén-votjékban, az a nézete, hogy ezen hangváltozás nem is történetelt egységesen («nötigt also auch nicht zur annahme historischer einheitlichkeit des vorganges»). Vagyis nem lehet közös eredetre visszavezetni. MUNKÁCSI szerint meg (NyK. 15:460. kv.) az általános hangkeményedés a finnugor nyelvekben nem ősi sajátosság hanem a magyarban meg a zürjén-votjékban megmaradt az eredeti kétféleség.

Csupán a szókezdő *g*-re szorítkozva ez alkalommal, valamint-hogy ezélnaknak megfelel, a főt említett nézetekkel szemben talán helyesebb a következő felfogásunk.

Be fogjuk bizonyítani, mint már említettük, hogy igenis van egy csapat közös szó a magyarban s a zürjén-votjékban, a melyek *g* hanggal kezdődnek. S ebből azt kell következtetnünk, hogy ez egységes fejlődés, tehát csakis közös okból magyarázható. Minthogy pedig ezekben a nyelvekben is megvan a szókezdő *k* hangnak is mind a két fajtája, a medio- s praepalatalis *k*, nem lehet elgondolni, hogy mért vált volna némely *k* hangból *g*, ha csak ez a *k* nem egy eltérő harmadik (illetőleg negyedik) fajtájú hang.

Minthogy végre ennek a *g* hangnak a más rokon nyelvekben *k* hang a megfelelője, közös ős gyanánt legjobb olyan hangot felténnünk, a melyből mind a kettő fejlődhetett; mert nincs semmi okunk arra, hogy ezt az eredeti hangot, a melyből a *g* fejlődött, ne finnugornak, hanem magyar-zürjén-votjék hangnak gondoljuk. Ez

a közös finnugor hang pedig alig lehet más, mint a zöngétlen media *g*. Erről (*s d, b-ről*) mondja HALÁSZ (NyK. 20:76.), hogy a jemtlandi lappban «hol mint tennis, hol mint media ejtetnek a szók elején váltakozva, gyakran a szók közepén is». S még pontosabban WIKLUND (i. m. 121.) saját megfigyelése alapján, hogy részben «so zu sagen halbstimmhafte media, d. h. der stimmton setzt in ihnen erst unmittelbar vor der explosion ein. Oft setzt jedoch der stimmton erst im augenblicke der explosion ein u. bisweilen scheint er ganz verschwunden zu sein: stimmloser media. Die wechslung schien ganz regellos zu sein.»

Az ilyen kétlaki hangból könnyen válhatik hol *k*, hol *g*. Csak az a feltűnő, hogy a magyarra csupán a zürjén-votjék tart össze, ellenben nem a vogul-osztják is. Valamint feltűnő volt, hogy a *k* ~ *k* viszonylatban meg a zürjén-votjék tér el a magyartól, ellenben vele tart a vogul-osztják. E mögött fontos okok rejtőzhetnek.

Még kell jegyezni, hogy mind a három nyelvben vannak esetek, szörványosabban, vagy bővebben, a hol a szókezdő *k* ~ *g* váltakoznak ugyanazon szó elején. A magyar szókról a legtöbb esetben ki tudom mutatni, hogy itt későbbi fejlődés eseteivel van dolgunk; valószínűleg be lehetne ugyanezt a zürjén-votjék példákra is bizonyítani. De, fájdalom, ezekkel most nem foglalkozhatom.

Egy másik megjegyzésem, hogy pl. a magyarban aránylag kevés *g*-vel kezdődő szó van; körülbelül 400—500 legbővebben. Ebből is, a mennyit már biztosan ismerünk, kb. 160 jövevényszó. Roppant csekély szám a szókezdő *k* hangúakkal szemben.

Továbbá bizonyítják a magyarba került jövevényszavak, hogy már a szláv kölesönzések idejében megvolt a szókezdő *g*, mivel nyelvünk valamennyit megtartotta, pl. *galamb, gabona, garat, giliszta, golyva* stb. Ugyanezt tapasztaljuk a német jövevényszóknál, pl. *gerätes, geréb, gallér, gantár* stb., végre az oláhoknál, pl. *gergeliece, girtyány, gusa* stb. Legfontosabbak a szláv jövevényszók, mert a legszámosabbak s még fontosabb, hogy amazok között a legrégebbek.

Vannak végre még valószínűleg a szlávoknál is régiebb *g*-vel kezdődő török jövevényszavaink, alig egynéhány, a melyeknek sajátosságosan a törökségben szókezdő *k* felel meg. Ilyen *gagó* ~ tör. *kogu*, de tung. *gagē*; ellenben osztjS. *kagi* (MUNKÁCSI ÁKE. 117. sz.); *gödény* ~ jak. *kütän*, esag. *kotan*, mandžu *kutan* (MUNKÁCSI

NyK. 20:152. Ethn. 4:295. Nyr. 13:260.); v. ö. még *görcvél* (MUNKÁCSI NyK. 21:122.), *göte* (MUNKÁCSI Ethn. 4:183. NyK. 21:116.), *gözü* (MUNKÁCSI Ethn. 4:173.), *güggü* ~ esag. *küülü* «garbenhaufen» (MUNKÁCSI NyK. 25:285.). Úgy látszik újabbak az egyforma szókezdők: *görcvél* ~ oszm. *gürin* «kis állat tarka és fekete szőrű» (MUNKÁCSI Nyr. 13:260. BUDENZ NyK. 20:148.), *gebed* ~ oszm. *geber-* «megdöglik» (VÁMBÉRY NyK. 8:145. v. ö. BUDENZ NyK. 10:99.). Gondolkozóba ejtethet bennünket az, hogy némelyik a f. i. szók közül a mongolban is *g* kezdetű. De különben tán nem is biztosan helyes valamennyinek az etymológiája.

Szintúgy a votjában az orosz jövevényszavak, pl. *gajtan* «zsinór, madzag»: *gersök* «fazék»; *gira* «súly»; *gol*, *golik*, *golis* «meztelen»; *gorib*, *gorba*, *görb*, *görba* «püpos» stb. Ellenben a *k* kezdetű orosz vagy tatár kölesönzések megmaradnak szintén változatlanul (l. MUNKÁCSI NyK. 18:129. kv.).

Elsoroljuk most azokat a *g* kezdetű szót, a melyek a magyarban, a zürjében és a votjában egy eredetűek.

galatylol, *galagylol*, *galgyol* «sokat beszél, fecseg, össze-vissza hadar mindenfelét, mindig jár a szája; gagyog a kis gyermek» (MTSz. sub *karatylol*).

galaty «csacsogás, fecsegés, értelmetlen beszéd» (MTSz.) — *gelegogyja* «ostoba ember, a ki azonban mindenbe beleszól» v. ö. *beljé-gegogyál* «közbeszól» (Halmagy, NyK. 31:408.).

zürj. *gyjgal*, *gyjled* «plaudern, schwatzen» (WIED.).

lpN. *gilljot* (*gilljom*) «mugire» (FRUS).

Bár megvan *garatylol* is, sőt a NySz.-ban csakis ez a forma és *karatylol* mellett *kalatylol* is, úgy hogy könnyen egy eredetűnek vehetnők e két szót, mindamellett külön származásúaknak kell őket tartanom. Erre pedig igen fontos okom az, hogy a *karatylol* s társainak a zürjében és a lpN.-ben van megfelelőjük: zürj. *kargi* stb. lpN. *gargyet* (l. 21. l.). Már pedig ritka találkozás volna az maga is, hogy a három külön nyelvben találkozzék ugyanazon szóban az *r* ~ *l* hangváltozás. Noha megjegyzendő, hogy egyéb hangjaikban is eltérők egymástól a zürj. és lapp szavak.

Inkább feltűnő, hogy a magyarban képzésükben is annyira meg-egyeznek *karatylol* ~ *galatylol*. Nem is tudnám útjukon végig kísérni egyiket sem, mert hisz a mit ismerünk belőlük, az csak tövük a **kar-*,

**gal-*, de a képzőjükre alig van analogia. S azt se tudjuk megmondani, hogy melyiknek adjuk az időbeli elsőbbséget, tehát hogy melyikük vonszolta maga után a másikat. Végre ugyanezen okokból valamint nem mondhatjuk, hogy *karatylol* holmi **karaty* névszóból származik, szintúgy nem, hogy a létező *galaty* névszó a *galatylol* ige törzsöke, mert, fájdalom, a képzője ismeretlen, hacsak azt nem gondolhatnók, hogy **galat* volt eredetileg.

Ez nem is lehetetlen. Az igéje akkor **galatol* lehetett s a hogy belőle *galatylol* lett, akkor a **galat* > is *galaty* lett. S meg van magyarázva a látszólagos elv on á s.

gágog «gackern» — votj. *gagäkt*-id. lpN. *gakket* (*gakkam*); mordM. *kagan*, El. *gagan*, R. *gagakšian* WIED.; cser. *kagakl*-id. (SZIL.), *kagagäk* «das schnattern der gänse» (RAMST.).

Igaz, hogy ez a szó hangutánzó, de azért mégis érdemes a följegyzésre, mivel a magy. és votják szókezdő *g*-vel szemben a cser. s mordM.-ben *k* mutatkozik. Pedig csak ez a fontos most minékünk!

gall «hinta» (Palóczság); *gallóka* id. (Borsod-m.); *gallózik* «hintázik» (Palóczság), *gallókázik* id. (Heves, Borsod-m.)

votj. *gilt* «sikamlík, csúszik», *giltj*, Glaz. *gulj*, Sar. *giltj* «lecsúszik, legurul, leomlik», *gilit* «csúszós, sikamlós».

Nem lehet tagadni, hogy a jelentésbeli árnyalat miatt kétes ez az egyeztetés.

gantat «sietve megy, üget» (Pest-m.), *gantatás* «ügetés» (Fehér-m.), *gantet* «ballag» (Örség), *genel* «erölködik a kis gyerek, mikor jární próbál» (Pest-m.); zürj. *gantaitšing* «hinkommen, gerathen» (WIED.).

f. *kanittaa* «ugrálva szalad, ugrál, döcög, biczeg».

be-gérázik «vékonyan befagy a víz» (Szatmár-m.); votj. *gor* «dér, jégvirág, dércsap a szakállon», *gort* «jégvirággal vagy dérral belepödik» (MUNKÁCSI); zürj. *györ* «dér», *györšal* «deresedik», *györt*-, *györtöd* «mit reif bedecken» (WIED.).

lpN. *gaerdne* vagy *gierdne*, *gaerne* 1. «nix glacie adstricta», 2. «renium morbus, quo tarandí vexantur»; *gaerdnot* (*gaernom*)

1. «glacie leviter adstringi (de nive)», 2. «ex renibus laborare»; lpS. *kärdne* «superficies nivis congelata», *kärdnot* «dum nivis superficies congelatur» (LINDAHL); lpL. *kerrdne* «körniger schnee nach thauwetter» (WIKL.); f. *kermä*, *kerma* «vékony kéreg»; észt *kirme* id. v. ö. *körmed* (MUSZ. 61. sz.). Vannak részben hasonló jelentésű mélyhangú változatok is, a melyeket nagyrészt elsorol DONNER 146. sz. Legérdekesebb közülük lpS. *horse* «dér» (LINDAHL).

Feltűnő végre, hogy *gemberedik* is megvan *gömörödik*, de a *körmed* is *kömörödik* alakban (l. sub *gemberedik* MTSz.). Valjon nem volna lehetséges, hogy *kömörödik* < **körmödik* nem volna egyéb, mint a *körmed* változata valamint *gömörödik* < **görmödik*. Könnyű akkor megérteni azt is, hogyan származott a *gömbörödik* < **gömrödik* járulék hangzóval, mint *Imbre*, úgy hogy **gömrödik* volna a következő formája, a melyből részint *gömbörödik*, részint *göbörödik* származott stb. változatos alakjai. Így lett *gemberedik* < **gérmedik* a *gérázik* tövéből. Tehát úgy látszik, hogy mindezek az igék egy eredetűek.

Nehéz persze most már megmondani, valjon ez a *k ~ g* a szókezdeten ősi hagyomány-e, vagy újabb fejlődés.

güül «esiklandoz» (Hétfalu); zürj. *güal*-, *güled*- «kitzeln» (WIED.), *güled* «esiklandós», *güled*-, *güledts*- «esiklandoz», *güal*-, *güal*- «esiklandós» (LYTKIN, v. ö. Rogov, SAVVAITOV).

vogAL. *kilkäti* «esiklandozik» (valószínűleg < **kilkäti*).

észt *küdi* «kitzel», *küdisema* «esiklandik», *küdistama* «esiklandoz» (SETÄLÄ NYK. 26:381.).

mordM. *kätüan* (sing. 3. sz. *kitni*) «viszket, viszketést érez».

göres «nodus, tuber», *göresös* «nodosus, tuberosus; fustis», *göresösség* «asperitas, rauheit, holperigkeit» (NySz.).

göcs «bog, esomó, fatuskó», *göcsös* «esomós, bogos, göresös», *göcsöz* «bogoz, esomóz», *göcsört* «rög, göröngy», *göcsörtös*, *göcsörtös* «esomós, göresös, rögös, göröngyös».

gör «rög, göröngy», *görös* «rögös, göröngyös» (MTSz.).

zürj. *göröd* «knoten», *göröda* «esomós», *görödös* «esomós, durva» (WIED.), *vön göröd* «gürtelknoten» (LYTKIN JSFOU. 10:36.), *gördziny*, *gördzalnny* (WIED.), *görzäl* (LYTKIN i. h. 40.) «knoten, binden, knüpfen», *görödal* «esomóz, bogoz», *görödas* «esomósodik», *gördsem* «teppich» (WIED.); votj. *gerd* (WIED. *görd*) «kötes,

esomó, esokor». Sar. *gerdzäl*-, Kaz. *gerzäl*- «összekötöz, beköt, esomót, esokrot köt», *gerdti*-, *gerdti*- «köt, bogoz», *gerdzät* «kötés, esomó, esokor» (v. ö. *kertti*-, Kaz. *kert*- (WIED. *kört*) «köt, beköt, felköt, bogoz», *kerttät* «kötés, kötelék», *kus-kertton* «öv», *kertskon*, *kerëkon*, *kertiškon*, Sar. *kertkon* «a gomb helyett szolgáló összekötő zsinór a ruhákon» (MUNKÁCSI); zürj. *kört*- «binden, anbinden», *körtas*, *körtöd* «band, strick; gebundenes, bund, bündel». Ezek világosan különböznek, lévén amazok denominális igék).

Ha a felsorolt adatokat összehasonlítjuk a következő rokon szavakkal:

(v. ö. DONNER 167. sz.) f. *kerä* «gombolyag; káposztafej», *keränen* dem. id. *keräkkä* «gömbölyü, gombolyagalakú», *kerätä* «knäueln, auf einen knäuel winden»;

mordM. *ker* (PAASONEN), *kirä* «esomó, gombolyag», E. *kirä* «gombolyag»; M. *kirnä*, *kernä* id. *kiriudan*, E. *kirüan* «összegomolyodik», *kirinks* «esomag»;

lpN. *gaerre*, *giaerre* (*gaerre*) «tuber, nodus, qui ramo amputato arbori relinquitur», *gaerro* (*gaero*) «farcina», *gaersse* (*gaerse*) «rostrum suis; bulla summæ colo imposita» (FRITS). —

akkor kitűnik, hogy valamennyi ide tartozó szavunk töve **gör*, **ger* ill. **ker*. Én azt vélem, hogy ez megvan a mi *gör* «rög, göröngy» szavunkban.

A *göcs* szavunknak ellenben a megfelelője lehetne zürj. *göts* «knorpel», *nyr-göts* «naseknorpel», *götsös* «knorpelig» (WIED., LYTKIN) *göts kod gyž-pod-ul* «sohle im pferdehuf» (WIED.). Akkor aztán *göres* vegyületszó volna a *gör* s *göcs* szavakból. A bökkenő csak az, hogy a *göcs* etymológiája a jelentése miatt nem egészen megbízható. Úgy hogy azt is föltehetjük, hogy *göres* < *gör* származéka, valamint a rokon nyelvekben is mutatkoznak kepzett szók; de akkor nem értjük a *göcs* szóban az *r* elvesztét.

Tudjuk végre, hogy *göres* másik jelentése «spasmus, krampf». Ebben a jelentésben megegyezik vele szerb *grč*, úszl. *krč* s ezt a jelentést csakugyan a szlávból kaptuk.

Jelenti a *göresös* azt is, hogy «sovány». Lehet, hogy a *görhes*, *gürhes*, *gerhes* «sovány, száraz, beteges, köhögös» hatása miatt; bár az is könnyen érthető, hogy ez a jelentés is másodrendű fejlődés az «asperitas, rauheit» s különösen «holperigkeit» (v. ö. *göresösség*) értelméből.

De vajon olyan lehetetlenség, hogy esetleg a *görhes* szó is ide tartoznék? Van bizony erre elég gyanúokunk. Ilyen a *görhe*, *görhő* «kukoriczalisztból készült száraz, porhanyó pogácsa vagy lepényforma sütemény» v. ö. *görhe-málé* (MTSz.), feltéve, hogy a pogácsa «nodus» alakjától kapja e szó jelentését. Másik alakja *görhöny*, *görheny*, *görhön*, *görzsöny* «kukoriczapogácsa» (MTSz.).

Vegyük most figyelembe még a következő szokat: 2. *girkány*, *gírta*, *gírind*, *giringy*, *giringy*; *görény*, *görény*, *görén* (*gérénye*, *gérhám*, *gérhénya*, *gérnye* [aligha szláv, v. ö. ALBERT Nyr. 20:19.] stb.) «sovány, száraz» (MTSz.), a melyet természetesen el kell választanunk a török eredetű «*martes domestica*» jelentésű másik *görény* szótól; 3. *gör*, *göröngy*, *göröngy*, *görönés*, *görönese*, *göröngyeg*, *görönnyeg*, *gírindes*.

S azt tapasztaljuk nagy csudálkozva, hogy mind a három csoportban csekély eltérések mellett közös képzőket találunk. Anélkül, hogy e képzések elemzésébe boesátkoznánk, minthogy a megmaradó tőszó a képzők leválása után mindnyájában ugyanaz s minthogy a jelentések változása is könnyen, sőt mondhatjuk hogy biztosan áthidalható s érthető: miért is ne gyaníthatnók, hogy mindezek a szók közeli rokonok egymáshoz?

Ez a fejtegetés azt is megbizonyítja, hogy *göres* szavunk *nodus* jelentésében nem lehet úszl. *grca* «knoten im holze», es. *hrce* «auswuchs», tót *hrca* «csomó» szók átvétele, s minthogy nincs is a szlávásban más rokonságuk, inkább az ellenkezőt gondolhatjuk, hogy t. i. a magyarból kerültek a f. i. szláv nyelvekbe.

görög, *görög* «röfög»; *görnicsöl* id. *görget* «mennydörög», *görgeteg* «mennydörgés» (MTSz.) *görgés* «tonitru, donner» (AporC., DöbrC.), *mennygörgés* id. (BécsiC., CömC.)

zürj. *gerjal*, *gerjas* (P.) «schreien, heulen», *gerjed* (P.) «schreien o. heulen machen»; *görd*, *gördly* «nyerit, hangosan nevet», *görüktü* «wiehern, krächzen, stöhnen, ächzen» (WIED.).

f. *käreä* «rekedt, hörgő», *käristä* «rekedten hangzik, morog, nyikorog», *kärnätä* «megszól, rágalmaz», *kärrittä*, *kärryttä* «dör-mög, morog, zsémbel»; lpN. *gírmedet* «tumultuari»; mordM. *ker-nan*, *kerinan* «kotyog (a tyúk)», E. *kirnan*.

Ezek mellett vannak mélyhangú változatok is, a melyek talán a *karattyól* (esetleg a *hortyog*) társaihoz tartoznak, vagyis inkább

miattuk váltak mélyhangúakká. A legnevezetesebbek közülük votj. *girdalt* «egyvet nyerit», minthogy egészen a zürj. *görd*, *gördly*-megfelelője, de mellette van zürj. *goral* «tönen, klingen», azután votj. *gorákkal* «bahotát esap, kacázoz», *garhkät* (Sar.) «hárog (a réczé)», végre zürj. *gur-gar munny* «laut schallen, rasseln, dröhnen, rollen (vom donner)», *gur gymyštyny* id. *gura kylny* «lärmen, poltern, klappern, rasseln, dröhnen, knurren», *guröd* (P.) «knurren, kollern (im magen)», votj. *gur* «ének, nóta», Sar. *gurj*-de Kaz. *gürj*- «bőfög, felbőfög». Mélyhangú Kaz. *gürlal* «turbékol», de v. ö. *gürlal* id. (MUNKÁCSI). V. ö. *kwara* «hang, nesz, zaj»; esetleg ebből fejlődhetett *gur*? V. ö. *korog*, *kornyól*, *kornyihál*.

Megemlítendő végül, hogy a magyarban viszont van *k* kezdetű magashangú ide tartozó szavunk: *kerreg*, *kirreg* 1. «haragosan nyöszörög (a kotlós tyúk), 2. haszontalanul sokat lármáz, 3. duzzog», v. ö. *kerrent*, *kirrent*; *kerettyü* «lármázva cseveg» (MTSz.); votj. *kerüt* (Sar. Jel.) «vkit sírásra indit».

Vajon ide sorozható-e *göczög* < **görezög* «jóízűen kaczag» (Balaton m., Csallóköz)?

görnyöl «karezol» (*meg-görnyölte a kezét*); *görönczöl* «sürol, dörzsöl, karezol», *gírízöl*, *gürüzöl* «vakar, kapar, karezol», *görözdöl*, *gürüzdöl*, *görözdöl* «horzsol, sürol, karezol; gürüzdöl a torka», *görözdölő hangú* v. *énekü* «rekedtes, nyikorgó hangú» (MTSz.).

zürj. *gürjy* «schaben, kratzen, striegeln», ? zürj. *gör* «pflügen»; votj. *gír*, *gér* (WIED. *gör*-) «szánt, földet tár»; mordM. *kér-gan* «vakar, összevakar, összekapar, gereblyél», E. *kirgan* «vakar» (BUDENZ). V. ö. *kornyol*.

gudu «kis lyuk, zúg, buvóhely, tömlőcz» (Torda, Háromszék-m.).

votj. kaz. *gud*- «ás», *gudjé*, Uf. *güdjé*, Sar. *gudjé*, Uf. *güddé* id. *gudon* «ásólapat» — *gulo* «vadállat fekvő helye, barlangja» (MUNKÁCSI), «loch» (WICHMANN).

zürj. *gudjy* «aufgraben, scharren, aufscharren, stochern, graben», *gudjös* «grabe».

A zürjében ugyanezek a szók *k* kezdetűek is: *kodjy* «graben, aufgraben, aushöhlen, auswachen (v. regen)», *kodjas* «úrok, gödör», *kodjom*: *va-k*, «vom wasser ausgehöhlte stelle, wasserriß».

Ennek megfelelője a magyarban *kada* «folyó fenekén lévő vízvájta gödör, a melyben a halak télen át tanyáznak» (v. ö. MUNKÁCSI ÁKE. 133., 191. sz. másféle hasonlítását). Azt nem tudom, hogy a kétféle, a *g* s *k* szókezdők minő viszonyban vannak egymással.

a) görög «volvi, volutari», görögödz (NySz.) id. gördül id. gördít «wälzen, rollen» (görnyed «sich krümmen» (NySz.), görzsed id. «kétrét görzsed» összegörzsed, görgő «henger»).

zürj. gögör «kör, körül», gögört- «körüljár, kering», gögral- id. gögyt «kerék, kör», gögyt- «rollen», gögyta «rund», gögytany- gömbölyödik. Mélyhangú gögyt- etc. (WIED.).

f. kykrā «emelkedés, púp»; k-selkā «püpos», kiverā «hajlott, görbe», kǎyrā, köyrā, köyreā, köyriā, keura id. köyry selkā «der krummbuckel» — kiéri- «gurúl, gördül, forog»;

észtkügar, kügaras «púp, hát; hajlott, görbe; zusammengedrehte stelle, knoten (im garn)», kögar «krumm, zusammengesogen», köwer «görbe, ferde, püpos, görbület», kiwelda-, kiwerda- «görbit, kiváj», kūr «púp, görbület», kūra- «görbit» — kēf «forgó tárgy», kēri- «kereng», kērd- «esavar, sodor»; liv kövrü, kövrös «görbe, hajlott», kōr, kūr «kerék, kör», kier- «forgat, esavar»; vepsz kover «hajlott»;

lpN. gavre (gavre) «aliquid curvum, gibbosum», lpL. kavcar. lpR. kavr «görbe, püpos», lpR. kieer id. lpS. kavvar «incurvatus, flexus», lpN. gurve- «kerül, kerülést tesz», goarve (goarve) «volumen, sinus, convolutatio», goarvetet «krümmen, biegen», lpL. kar'ee- «einen umweg machen», lpN. gaew're «ring unten am stocke» (QUIEST. Beitr. 192.), gaerrat «alluere et relabi (de fluctibus qui litoribus eludunt)», v. ö. kieer.

mordM. kevele-, kevre- «görög, hengereg», E. kävele- id. cser. korgošt- «hengerit» (SZILASI), korgoštal- «rollen, hin- u. herwälzen» (RAMST.).

Mindezek *gägr-; metathesissal *gäry- alpra mutatnak.

b) Külömböző ezektől véleményem szerint az a csoport, mely rövid hangzós:

kör, kerül stb.;

f. kerī «karima, környék», kerho «kör»; észtkeri «rädchen, spindelrädchen», kyrä «buckel, höcker», kyrtā «krümmen, dre-

hen, winden», kyryinen «krumm, krummbuckelig» (későbbi fejlődés kyry «göriben hajlott helyzet; püpos, görbület»).

lpS. kirte- «in gyros ire, circumire», lpL. kir'ma- «umringen», kärke «rolle an einer spindel», kir'te- «in der luft kreisen» (WIKL.), lpN. girde- «repül».

osztB. kerla- «forog, fordúl, kereng, hengereg», I. kered- «fordít, fordúl».

zürj. kör- «zusammenziehen, krümmen, krumm ziehen, falten, fülten, runzeln» (v. ö. MUSZ. 25. sz. DONNER 165—174, 294. sz.).

Ennek megfelelőleg van egy mélyhangú mása (I. MUSZ. 10. DONNER 165. sz.), karika, karing, továbbá karit «gurít», karál «gurúl» (MTSZ.). De nem tudom megfejtetni, hogy a magyar, a cser. karang-, korang- «kiter» szókkal szemben a finn nyelvekben miért van csupa hosszú hangzó a megfelelő szavak tövében (kauri stb.).

Ehez a csapathoz lehetne sorolni még votj. kiriz «görbe, ferde, kampós, horgas (ferde, hamis, ál, ravasz)» (MUNKÁCSI), de ugyanesak

c) Gurog, gurol, gurít; gurgul, gurgít; gurgó «henger», guriga «henger-kerék vagy golyó alakú játékszer, karika»; gurguz «görbe», gurgács «gömbölyü».

Ezek a görög s társai mélyhangú változatai. Ebben nincsen semmi különös, hiszen a zürjében is van egy csapat: gögyt- s származékai. Egy a feltűnő csak, t. i. hogy u van a tőhangzóban. Lehet hogy nyoma maradt a f. kure, kuro «rącz, redő», kuroa «falten, runzeln», észtkorku- «schrumpfen» család hatásának, minthogy némikép rokon jelentésűek; pl. f. kurru (SZINNYEI kurra) «die wurfscheibe, rolle, rollscheibe, der kreisel», a mely úgy látszik, szintén e családból való, jelentésre igen megközelíti a gurgó, guriga, gurgulya szavainkat. Egyszerűbb azonban s valószínűbb, hogy *gorog > gurog azaz o > u a rákövetkező r hatása miatt keletkezett.

d) Görbe. Ezt a szót sem hagyhatom említés nélkül ezen alkalommal, mivel MUNKÁCSI ÁKE. 223. sz. a kör szó rokonságához számítja. Ismeretes, hogy MIKLOSICH ellenében, a ki szláv jövevénynek véli, BUDENZ, HALÁSZ eredeti szónak vallották. Most legújában ÁSBÖTH (NyK. 33: 216.) ismét védi szláv eredetét, bár az-

előtt (Szláv szók 33. l.) maga is kétesnek tartotta. Újabb fejtegetései alapján nem tagadható, hogy nincs kizárva a görbe szláv eredete. De mégis akadnak adataink, a melyek gondolkozóba ejthetnek. Ilyen 1. a szó jelentése, mely jelenté ugyan azt is, hogy *püpos*, de tulajdonképp mégis inkább azt hogy *ferde*, *hajlott*. Már a régi nyelvben is, a hol kevés az adat, de leginkább a mai és a népnyelvben. Ebben tehát megegyező a fent id. rokon nyelvi szavak nagy számával.

2. alakilag. Nem választható el tőle *girbe-gurba*. Erre ugyan nem fektetek nagy súlyt, sőt még *görge* «sovány, rosszlelkű», *gércse-gürcsa* «girbe, görbe» de *gürcsö* «vézna, gyenge testalkatú, vékonydongájú» szók alakjaira se, a melyekből egy **ger*, **gör* tö válnék ki, ha a *görbe* szóval összehasonlítanók, minthogy véleményem szerint ezek a szók a *göres* szó csoportjához tartoznak. Fontosabbnak tartom már ezt a szót *giberes* «nyomórek; nagyon sovány» v. ö. *gírhisz* «görbe növésű idétlen; sovány, vézna, nápicz». Nem hiszem, hogy ez a **giber-* a *girbe* metathesise a következő adatok miatt:

f. *kiperä, käperä* «görbe, bódor»; észl *kiper* «wankend, wackelig, zum umfallen geneigt», *kiperdama* «sich krümmen, einknicken», *köbar, köbart* «alter abgelebter mensch, mageres ausgehungertes thier»; votj. *gubíräs, kupíräs*, Sar. *gübres* «püpos», zürj. *gumbyr* «biegung, krümmung, buckel», *gumbyra, gumbyrös* «gekrümmt, voll krümmungen» (v. ö. ? *keprös* «krumm, schief»).

Mindez metathesis volna s talán szláv eredetű (< *krivoj*)? Lehetetlen. Nézzük csak még a következő párhuzamos adatokat (v. ö. 38. l.):

f. *kiverä, kovera* «hajlott, görbe»; észl *köwer* (*köer, körd, köfd*) «görbe, püpos», *küwerda-, küwelda-* «krümmen, aushöhlen»; liv *köcrö, köcrös* «görbe, hajlott», vepsz *kover* «gebogen», lp. *gavere, kavvar, kievr* «görbe».

f. *kymärä* «hajlott, görbedt, görnyedt helyzet», *kymerty-* «hajlik, görbül» (v. ö. *kumo* «fölfordult helyzet», *kumara, kumaro* «meghajlott helyzet», *kumartaa* «hajol, magát meghajtja»); észl *kömelda-* «görbül», *kömeldus* «krümmung, beule in metallgeschirren».

f. *kykrä* «püpos, püpos», észl *kügar* «buckel, rücken; gebückt, krumm», *kögar, kögura* «krumm, zusammengezogen»; zürj. *gögör* «kör, körül».

Ha most e három csoporttal egybevetjük: lp. *goarve*; f. *kyrmy* «görbeség»; magyar *görög, görg-* (v. ö. f. *käyrä, köyreä*) s az elsorolt példákban mutatkozó adatokat, akkor azt hiszem, hogy a fenti adatokkal szemben azt kell gondolnunk, hogy ez utóbbiak a későbbi metathesisek.

Hasonló metathesisekre vall, hogy **giber*, **gibre* volt a *girbe*, *görbe* szónak is a régi alakja.

Külömben is érdekes megjegyezni, hogy a rokon nyelvekben még több hasonló jelentésű szóval találkozunk, a hol ilyen r hangzós képző világosan mutatkozik; pl. f. *kumo* ~ *kumara* «meghajlott helyzet»; *kupca* ~ *kupera* «boltozatos, domború»; *kampu* ~ *kampura* «görbe, ferde» — lpL. *koppmu* «umgestülpt, umgewendet» ~ *koppmete-*, *köbmete-* «sich bücken» ~ lpN. *gobmat* «sich wölben, beugen»: *gobmar* «krumm», *gobmerde-* «sich bücken, sich verneigen» v. ö. lpD. *kabarih, kabarih* «összszugorodik» (HALÁSZ); sőt az a gyanúm, hogy a magyar *gubbad*, *gubbaszkodik* (v. ö. *göb-beszkedik, gümbeszkedik*), *gubankodik* (MTSz.) is ebbe a csoportba tartozik, a melyhez tartoznék a f. l. votj. *gubíräs*, zürj. *gumbyr*; de akkor azt is kellene gondolnunk, hogy *görbe* régibb alakja *gurba* < **gabra*.

Azonban nehéz e sok változó s mégis hasonló jelentésű szó között valami rendet csinálni és elválasztani őket vagy egyesíteni egymással.

Úgy látszik tehát, hogy *görbe* szintén eredeti finnugor szó (v. ö. BUDENZ Szóegy. 83. sz.), de külön kell választanunk mind a *kör*, mind a *görög-* szavainktól.

Annyi bizonyos, hogy az említett metathesisekre hatással volt a rokon értelmű *kör* szó s családja.

Fejtegetésünk eredménye tehát egyebek között az volna, hogy a *kör* s *görög-* külön eredetű szók. Még pedig *görg* ~ *görög* < **gögr* erednek, abból a töből, melynek közös alakjául **gägr-* tehető fel.

Nem változtathatják meg ezt az eredményt *gördül*, *gördít* stb., a melyekből azt kellene következtetni, hogy **gör-* ezen igéknek a töve. Mert mihelyt **gögr* > *görg-*, *görög-* lett, akkor a *zörög*, *zördül*, *zördít* analogiája megteremtette a *görög*, *gördül*, *gördít* csoportot is. *Görbed*, *görnyed*, *görzsöd* ide se tartoznak a *görög* csoportjához, bár jelentésük rokon s a kölesönös befolyás nem tagadható.

guga «kropf» (NySz., MTSz.); *gügü* «a kenyérnek sülés közben kihaladt és kiduzzadt része, gyürkéje» (MTSz.), *gögöj-szemü* «kidülledt szemü».

vtj. *gogi* «köldök» (v. ö. *kjüt-gogē* id. tlk. «has kiemelkedése» MUNK.), *gogo*, *gogi* id. (LYTKIN), v. ö. *gogo* «männliches glied» (MUNK.).

zürj. *gög* «köldök».

Ha abból a feltevésből indulunk ki, hogy a tárgyalt szók rokonsága a «kiemelkedés, kidudorodás» szemléletén alapszik, akkor ide sorolhatók:

f. *kokka* «esücs, kiálló vég, orrtöke (hajón)» (v. ö. *kokko*), *kokka-puu* «hajó-orr», *kokkara* «der kloss, klumpen, die scholle», *kokkeli* «der kloss, der milchkloss», *kukku* «kegelförmiger gipfel, die spitze», *olla kukulla* «tetézve lenni», *kukkura*, *kukkula* «esücs, hegytető, magaslat» — *kykkü* «kéve, esomó, die kleine hoeke», *kykkärä*, *kykkäre* «kis emelkedés, bonyolódott esomó» (hajlás; ezt a jelentését valószínűleg *kykrä*-től kapta).

észt *kokk* «kleiner heuschober», *kokkar* «klump, kloss, mehlkloss»; — *käkk*, *kökk* «kloss, ballen, blutkloss»; liv *kukkil*, *kukil* «laib, brotlaib, kloss».

Végig kettős hangrendű szavak. A *guga* megvan szerb *guka* «auswuchs am leibe», horv. *guka* «beule», de már HALÁSZ kimutatta, hogy a magyarból kerültek e szláv nyelvekbe (NyK. 18: 453.).

Bármennyire esábitó is, mégse merem ide vonni a *gege* (*gege*, *giga*, *gegö*, *goga* MTSz.), *gög* «kehle, guttur, jugulus» szavunkat.

göbe «wassergrube» (NySz.), *göbö*, *gübe*, *gübü*, *gübü* «patak v. folyó-meder fenekén levő vizvája mélyedés»; sárral, vízzel telt gödröcske, pocsolya» MTSz. *göbö* «a pataknak mélyebb helye, a hol egy kissé meglássul a víz» (Erdővidék Nyr. 20: 528.) *göbe*, *gübü* «a székeleyknél közismeretű szó, a szárazság miatt nagyon megapadt folyó vagy patak medrében az a hely, a hol a folyó, patak ágya többé-kevésbé jóval mélyebb mint egyebütt» (Nyr. 20: 528.) v. ö. *göbecz*, *göbedék* «folyó- vagy patak-meder fenekén levő vizvája mélyedés», *göbész*, *göbésít* «öblöz patakmedret» (MTSz.).

köpü, *köpü* «1. forrás- v. kútfalul alkalmazott tágas öblü (kioldvasodott v. kivájt) faderék, 2. teknőforma fapalló, 3. a vasvilla

vasának s a löcskávának ürege, a melybe a nyelet illetőleg a löcsfáját szorítják» (MTSz.), *köpü* «1. wasserwanne, waschfass PPB. 2. Az gyertyahamvevőnek köpüi MA. 3. bienenkorb, bienenstock (NySz.) — *köpüs kut* «kioldvasodott v. kivájt fatörzsszel bélelt kút», *kiköpüs* «kioldvasodott v. kivájt fatörzsszel kibélel» — *köpecz* «töcsa» (Hétfalú) — *kupa* «mélyedés, kátyu, gödör, mély völgy; öble vminek» (tlk. a vöröshagyma egy rétegének a mélyedése v. ö. «Karácson éccakán egy vöröshagymát szét kell szennyi 12 rétegre, asztán mindenikbe ek kis sót tenni; a melliknek a kupájábo a só vizes lesz, az a hónap essös, nedves lessz». Göcsej. MTSz.). Azért idézem különösen ezt a mondatot, mert még jobban kitünik belőle, hogy ide tartozik *guba*, *gubó* ezen jelentésében «gyümölcsök pl. a gesztenye külső szőrös tokja» (MTSz.) v. ö. *köpü* jelentéseit; — *kupás-vas* «tengely végére s tövére való öblös vas», *kupás* «tetőélre v. gerinczre való görbe (ill. öblös) eserépszindely», *kupásító gyalu* «válogó, hornyoló gyalu» (MTSz.), *kopolya*, *kopeja*, *kopola*, *kobolya* «kisebb, de hirtelen mélyedés a patakok, folyók medrében; vizállás, állandóan vizet tartó gödör», *kopolya-kút* «ásott kút, a mely ninesen kövel kirakva» (MTSz. tlk. *gödör-kút*) (v. ö. MUNKÁCSI ÁKE. 130., 227. sz. DONNER 277. sz.).

zürj. *göp*, *göpöl*, *göpt* «vertiefung, grube, höhle, krater, pfütze, teich» (WIKL.), *лужа, яма съ водою, прудъ* (LYTKIN) id. és *озерко* (SAVVAIT.), *göpa* «vertieft, grubig», *göpöla* id. *göpölös* «voll gruben, vertiefungen», *göpt*, *göptina* «öböl, tengeri öböl» (WIKL.).

vtj. *gop* «völgy, mélyedés, mélység», *gopal* «gödröcske», *šar-gop* «vizmosás alkotta gödör, mélyedés», *gopjal* «höhlen, loch oder vertiefungen machen» (MUNKÁCSI).

f. *kuoppa* «verem, gödör», *kuoppero* «die untiefe grube», *kuopata* «niedergraben, in eine grube setzen» — *koppa* «vmi kivájt tárgy, héj, koponya előrsze, homlok, öblös fodó, kosár, tartó», *kopera* «kivájt, homorú», *kopare*, *kopero* «grube für rüben» (DONNER i. h.).

lpN. *göppē*, gen. *göbē* «höhlung z. b. eines löffels, einer schöpfkelle u. ähnl., vertiefung in der erde; runder meerbusen» (QUAST. Beitr. 188.), *goppe*, gen. *gobe*, *gove* id. *goppolak* «mélyedés az úton, gödör», *goppat* (*gobam*, *goram*) «scalpo excavare», *guöppe* gen. *guöpe* «fossa, caverna» (FRHS) — lpL. *koöpe* «aushöhlung, enge rundes alpenenthal», *kopēke* «hohlhobel», *копо-* «aushöhlen» (WIKL.) — lpK. *koppe* «grube» (GENETZ) — lpS. *käppe* «cavus,

concauus; fovea, caverna», *káppék* «dolabra, qua ligna excavantur», *káppet* «excavare» (LIND.).

Az összes id. szók jelentésében feltűnő megegyezés mutatkozik, s valamennyi a «mélyedés» alapjelentésből indul ki s származik. Méltán esudálkozni való tehát, hogy MUNKÁCSI ÁKE. 130. sz. a *göbe* szót olyan szavakkal kapcsolja össze, a melyeknek okvetetlenül «mocsár» a jelentésük. Hiszen a zürj. *gybal*-, *gybjal*- nemcsak azt jelenti, hogy «morastig sein, schwanken (v. boden)» (WIED.), hanem azt is «üszik, kifoly, kilocsesan a víz; плавать (o рыбѣ), плескаться» (ЛУТКИН v. ö. JSFOU. 10:38.), «плавать», *čeri gibaló* «рыба плавать» (SAVV.). Ebből már világos, hogy zürj. *gybyd*, *gybad* «morastig, schwankend», votj. *gibäd* «die torfschichte od. brennerde im sumpfigen boden», *gibädo* «torfig» nem lehetnek a *göbe* szó rokonai. A jelentés szempontjából még sokkal helyesebben járt el tehát a MUSz., a ki ezeket a *hab* szó rokonságához csatolja. Ez se igen elfogadható; de talán közibük tartozik egy másik *gübü* szavunk, a melynek jelentése «mocskos lé, moslék» (MTSz.) s talán *göböltye* «pocsolya» (u. o.), a mely szó a végzetét is a rokon értelmű *pocsolya* révén szerezte. Nehéz végleges ítéletet mondani, mivel az említett szók (*gybal*-) csakis mélyhanguak a zürj.-votjékban, másrészt a *gübü*-t *göbe* szóhoz vonja alakja, a jelentés átmeneletét meg a «vizvájta gödör» meg tartalma «a mocskos lé» között meg lehet érteni.

De már határozottan állítom, hogy *göböl*, *gübül* «rúddal kizavarja a halakat stb.» nem tartozik sem az egyikhez, sem a másikhoz. Hiszen a régi nyelvben világos értelme «ferio, schlagen» még pedig karddal s dárdával (v. ö. «A ráczok karddal és dárdával vágják, ölik őtet s mindaddig göbödik, a míg egyet sem rúg» THALY: Adal. I. 243. NySz.) s a népnelvben is «ököllel, doronggal, rúddal, puskatussal, bottal göböd embert, állatot és érzéketlen tárgyakat — a szárazon is» (Nyr. 20:567.). Szóval a *szurkábis elni eszköz* a jelentése, a mely sem a «mélyedés», sem a «pocsolya» jelentéséből nem eredhet, hanem igenis egyenes denom. ige a *göbü*, *gübü* «bunkós végű rúd» szónak, a melyet nemcsak a halászatnál használnak, hanem mint «köpülő, tejverő» fát is (MTSz.). Még az alakja is más, mert úgy látszik, hogy *göbe* formában nem fordul elő. Hozzá tartozik vogK. *kömp* «(halat) gübül, rúddal kerget» (MUNKÁCSI ÁKE. 303. l.).

Most azonban még rendeznünk kell a felsorolt adatokat. Azt tapasztaljuk

1. hogy nemcsak magashangú, hanem mélyhangú szók is tartoznak ebbe a csoportba s bár rokonságuk bizonyos, valamint sok más esetben, nem tudjuk eldönteni, melyik közülük az eredetibb. Valószínű, hogy mind a két forma egyformán régi.

2. feltűnőbb, hogy a magyar, zürj.-votják szóközépi *b* hangzójának a finnben s lappban a megfelelője. Szabályosan a magyarban is *p* várható. Ez meg is van a *kupa* szóban; de ez meg abban is eltér a másik csapat rokonaitól, hogy *k* van a szókezdeten. E különféle alakokat nem lehet másképp kiegyenlitenünk, mint ha fölteszszük, hogy az egész család ősfarmája **gupa*, *gepe* volt (szókezdő zöngétlen mediával). Ebből a *g* szókezdő nyelvekben pl. a magyarban fejlődhetett **gupa*, **göpe* s ezekből távoli mássalhangzó asszimilálással *kupa*, *göbe*. A zürj.-votjékban ez az asszimilálás elmaradt, s megvan az eredeti alak *göp*, *gop*, végre valamint a votjékban, úgy a finnben s lappban is ismeretlenek a magashangú változatok. Nem kételkedem, hogy ezen jelenségekben is valami törvényszerűség rejlik, de fájdalom, nem bírom meglátni.

guggol «spotten, höhnen», *meg-guggol* «verspotten, verhöhnen», *guggolás*, *megguggolás* «verhöhnung, verspottung», *guggos* «lächerlich» (NySz.).

gugó, *guguj* v. ö. *gágó* (Háromszék), *gagó* (Csongrád) «ostoba, bamba» (MTSz.). Ezt a szót már jelentése miatt is kételkedve írom ide. SZINNYEI Nyr. 22:537. az oláh jövevényszavak közé sorolja ЦИНАC után. Szerinte < oláh *gogoman*, *guguman* «ostoba», a mely összetétel volna < alb. *gogz* (a macedoniai oláhok gúnynéve) + germ. *man*. ALBERT J. ellenben Nyr. 23:31. a palócz *kukós* szóval tartja egynek. Ennek azonban Csallóközben megfelel *kukó*, *kukó* «1. ügyetlen; golyvás; törpe, 2. tojás» KÖRÖSI S. szerint < olasz *cocco*, *cucco* «1. tojás, 2. kis gyerek, 3. gyerekes öreg.»

zürj. *gug* «hinterseite, kehrseite, verkehrte seite eines zuges», *gugön* «verkehrt, umgekehrt», *guga* «verkehrt», *guga pašny* «possen treiben», *gugödny* «aufbiegen, aufstreifen (ärmel), wenden ein kleidungsstück», *gugašny* «sich aufstreifen (ärmel) — possen treiben» (WIED.); — v. ö. zürj. *tsiklašny* «sich bücken, krümmen, geberden, grimassen machen, nachspotten»; or. *nananka* «a szövét

fonák, bal oldala; visszája, hátlapja viminek»; на изнанку «fonákul, visszásan, megfordítva: gúnyosan v. nevetségesen utánozva».

A magyarban csak az átvitt jelentés maradt meg.

III. FEJEZET.

Szókezdő *k* ~ *g* váltakozása a magyarban.

Eddigi tárgyalásunk során azt iparkodtunk bizonyítani, hogy a magyarban s zürjén-votjékban már ősidőtől fogva megvolt a szókezdő *g* hang. Föltevésünk szerint pedig ez más eredetű lehet, mint a szókezdő *k*. Azt is tapasztaljuk, hogy pl. a magyarba került jövevényszók kezdetén is éles különbség van a *k* ~ *g* hangok között s hogy általában ismeretlen a két hang összezavarása.

Mindamellett találunk mind a három nyelvben több-kevesebb szót, a melynek kezdetén *k* ~ *g* váltakozik. Igen gyakran az lehet ennek az oka, hogy különböző forrásból származnak a rokon értelmű s hangzású szók, különösen jövevényszavak. Máskor meg kimutatható, hogy a csere későbbi, még pedig assimiláló hangváltozás.

Ugyanis a hasonulás nemcsak a szomszéd mássalhangzók között lehetséges, hanem szokásos távolabb állók között is. S fajtái emennek is ép oly változatosak lehetnek, t. i. teljes vagy részleges hasonulás, valamint amannak.

Példát ilyen távoli hasonulásra tömegesen lehet találni; itt a MTSz.-ből csak néhány idézetre fogok szorítkozni.

a) Teljes hasonulás: garabonczás: barbonczás; gedél: gyegyel; gyegyél; görbe: görge; göngyölget: gyöngyölget; gyönyörű: gyöngyűrű; hebegő: bebögő; kergül: gergül; kegyetlen: gyegyetlen (?) ÉrdyC. 429;

b) Részleges hasonulás: gavallér: gaballér; sivár: esibár; sikkán: esikkán; gémberedik: dimberedik; hedereg: bedereg; pizma: buszma, böszme; pinezez: binezez; pige: bige; fityeg: bigyeg.

c) Most elsoroljuk azokat a szókat, a melyekben szókezdeten *k* ~ *g* váltakozik. Nagy többségben a jövevényszók vannak:

kajgona: gajgona, gajdina «tojásrántotta» ~ horv. kajgana, oszm. az. kajgana, tob. kajgine id. (MIKLÓS. Türk. El., BUDA.,

Kúnos Naszreddin 93.); — kotécz, kotyöcz: guggyösz «ketrecz, ól, kunyhó, kamara» ~ őszl. kotěcъ «cella», újsz. kotec stb. (MIKL. Etym. Wb. Ethn. 10: 222, 285, 331.) v. ö. gurgyesz, gurgyó «ezigány viskó» (gurgyesz HUSZKA szerint Ethn. 10: 222. < gurgustium); — gulásztra, gulászta «biestmilk» ~ rut. kolastra, kulastra, lat. colostrum (MIKL. Etym. Wb.); másik alakja kurásztra (Hegyalja), kurászló (Bukovina): gurászta, gurászda, gurászta, gurászka ~ rut. kurastra, oláh koraste; — kusma, kucsma: gucsma ~ őszb. kučma, rut. horv. kučma, oláh kučme, kušme; krajezár, karajezár: grajezár, garajezár; kagyó, kagyú: gagyó (Göcsej) < kagyó, kagyó ~ olasz cochiglia (SZARVAS Nyr. 12: 337.); kabóca: gabóca, gambóca (bagóca) «cicada» ~ úszl. kobylica, kobilica, lengy. tót kobilka; — kardovány: gordovány (NySz., SchlägliSz.) ~ olasz cordovano (Könösi S.) v. ö. középlatin cordubanus (eseh korduban, or. korduban, magy. kordobány), cordoanum, corduanum; hozzánk kardovány alakjában az olaszból került (HALÁSZ Nyr. 18: 214. MELICH Deutsche Ortsn. 155. Nyr. 24: 299.); — kóró, kóré: góré; — kolonez, kölönöz (a szlávól Nyr. 11: 272. MIKL. Etym. Wb.); golonez (Hétfalu; az oláhból SZINNYEI Nyr. 22: 536; v. ö. kölönny: gölönny [Csallóköz] és ezölönk); — kópé: góbé (Csuzi kóbé) ~ oláh kopil (SZINNYEI Nyr. 23: 249. v. ö. NyK. 12: 104. Nyr. 16: 29, 182, 226.); — kréta, kléta, keléta: geréta, geléta ~ kreide; — kláris: galáris, garálisz, garális (szláv eredetű. BALASSA Nyr. 16: 20. MIKL. Etym. Wb. 130.); — kaliba, kalyiba: galiba, galyiba, galyiba (NySz.); kaliba, kalyiba, koleba, koliba, kolyiba, kaiba, kajiba, keriba (Moldvai esángó); guliba, gulyiba ~ gör. κολύβη, osm. kaliba (aus dem slavischen RADL. 2: 247.), kulaba, kulibā (RADL.), kalivé, koliba, külübé, küllb, kuliba (MIKL. Türk. Elem.), bolg. kuliba, szerb. bulg., lengy. koliba, alb. koljube, rut. kotyba, újsz. koliba, goliba, oláh koiibe (MIKL. «die türken sind die verbreiter dieses sowie anderer griech. worte»). Bizonyos, hogy hozzánk is többféle forrásból került s a szókezdő *g* se biztosan önálló magyar fejlődés v. ö. újsz. goliba; — kantár: gantár (gannár, gadnár Nyr. 2: 328.), gantuar «ászok, ászokfa» ~ ném. kanter, ganter, gantner (MELICH Deutsche Ortsn. 112.) v. ö. újsz. gantar, lengy. kętnary, olasz cantiere, középlatin canterius; — kánya: gója (Bánfi-Hunyad), gánya (Győr vid.) ~ oláh kaje, gaje; — galicz kő ~ galitzenstein; kálity küvet (Torontál, Szeged), káriez (Szeged) v. ö. «die neben-

form *kálity* scheint südslavisch zu sein, vgl. Matz. 164. (MELICH Deutsche Ortsn. 111. l.); — *gáncs* «impedimentum, trica» (NySz., MTSz.); *kancsot, kancsut cet* (MTSz.); *kancsal* «impedimentum, trica» (NySz.); — *gáncsol* «impedio» (NySz.) «birkózás közben a lábát a másiknak akadályul veti» (MTSz.); *el-kancsal, kancsónyi* id. (MTSz.). Változatos e szónak a története; *gáncs* bizonyosan < olasz *gancio* való (Kúnos NyK. 27:389. Ásbóth NyK. 25:115. MIKL. Türk. El. s. v. *kandža*); viszont *kancs* származhatik akár melyik szláv nyelvből, v. ö. szerb *kanža, kanča*, bulg. *kanža*, oláh *kandža, kanče*, a mely valamennyi oszm. *kanža* «horog» szóra vezethető vissza. Ez utóbbit Kúnos i. h. olasz jövevényszónak tartja az oszm.-ban is, valamint MIKL. is Fremdw. 89*, de Türk. El. i. h. ezt mondja «m. *gáncs* scheinen zu it. *gancio* zu gehören, das vielleicht auf das türk. *kandža* zurückgeht»; de bizonyos, hogy téved ezen állításával. A magyar *k* szókezdős változatra még hatással volt a *kancsal* «strabo, luseus» szó, melyet a MUSz. eredetinek tart. Ezt mutatja a régi *kancsal* «impedimentum» szavunk, továbbá viszont a másik fajta eseret *kancs* «kancsal» (MTSz.), de meg különben is van elég rokon jelentésű *k* szókezdős szavunk v. ö. *kampó, kankó* «kampó, horog», *kajmó, kajla* stb.; — *kunyhó: gunyhó* (NySz.); — *klázli; glázli*; — *kirzsa, kërzsa, korzsa: gërzsa, garzsa, gorzsa* «görcsös bot, mankó» ~ oláh *kirže* «krücke, stab» (SZANNYER Nyr. 23:153.); — szláv *kilincs: gilincs*; — *kárdinál: gárdinál* (NySz.); — *gajd* «gesang», *gajdol* «lärmáz, kurjongat, kornyikál, mint a részeg ember; óbégat; fecseg, bolondul locsog», *gajdorul, gajdorász* «éktelenül, lármásan dalol, kornyikál» (MTSz.), *gajdász* «kiabál, kajdász», *gajdászik* id. (Nyr. 20:19, 527.); *kajdász* «kajat, kiált, lármáz, kajál-bajál», *kajdászás* «clamor» (NySz.), *kajda-bajdász, kajdácskodik, kajdácsol, kajdász, kajdászol* «kiált, éktelenül lármáz». Valószínű, hogy a *g* szókezdetű az eredeti, bárhonnan származzék is e szó. A *k* szókezdő bang pedig a *kajált, kiált* hatásából keletkezik. MIKL. tudvalevőleg a szláv eredetű *gajda* «duda», *gajdás* «dudás», *gajdászik* «dudál» szóhoz kapcsolja, s ezt ezáfolja HALÁSZ Nyr. 10:246. kiemelve nagyon helyesen, hogy az id. szókban a *dudál* jelentés teljesen hiányzik (v. ö. még SZARVAS Nyr. 15:77.). Már ő is azt véli, hogy ugyanazon alapige rejlik bennük, mint a *kajál, kajált* szavakban. Nem épen lehetetlen; de figyelembe kell vennünk, hogy a szláv *gajde* az oszm. *gaida* mása (MIKL.

Fremdw. 89.) s ennek a jelentése nemcsak *duda*, hanem «das geschwätz» is (RADL. 2:1544.). Azonban az is kétséges, hogy a szláv szók az oszmanliból eredő jövevényszók, mint MIKL. állítja i. h. Mert a litv. *gėdu, gėtu* «ich singe» vermutlich aus **gaid-* vgl. ai. *gāyati* «er singt» cf. litv. *gaidys* «hahn» mondja BRUGMANN (Vergl. Gr. I. 208. § 228.) s ebből a szó árja eredete következne, úgy hogy az oszm.-ban *voina* jövevényszó s nem a szlávban. Itt kapta azt a meghatározott «duda» jelentését. Tehát két réteget kell megkülönböztetnünk az átvételnek 1. *gajda* «duda» az újabb, 2. *gajdol* «lärmáz, fecseg» régibb átvétel egyidejű az oszm. kölcsönvétellel.

Azt hiszem, hogy a fentebbiektől egészen el kell választanunk ezeket: *gajdos* «félrészeg, részeg» (MTSz.), *meggajdul* «elkábúl, becsip, megbolondul» (MTSz.), *gajdul* «inebrior» (NySz.); *megkajdul* «verrückt werden, den verstand verlieren» (NySz.) v. ö. *kajdal* (MTSz.); *kajdít* «bódít, ittasít, kábít» (MTSz.). Bizonyosan ebből a többől való *gajbatag* «féleszü, bolondos, bigvelejű, buta», *gajdinás* «félrészeg, kótyagos».

Feltűnő szó továbbá a *kaj-neszes* «féleszü, bolondos», mert úgy látszik, hogy ez a *kaj* valamennyinek a töve. Mellette megvan *kajla-neszes* «bolondos»; de maga *kajla* is «1. görbe, 2. szeles, vi-gyázatlan, könnyelmű»; hasonlóképen *kajkó* «görbekezű v. lábú; esztelen, féleszü» v. ö. még *el van kajlásodva, el van kajlulva az esze* «kisse bolondos» (MTSz.). Nincs mit esodálkoznunk tehát, ha a *kaj* szót is (*kaj-neszes* is valahogy < *kaj-eszes* vált) ehhez a nagy családhoz sorozzuk. (Etimológiájáról majd más alkalommal beszélek.)

Ugyanezen szócsaládban továbbá többször tapasztalhatjuk a *k* ~ *g* hangok váltakozását a szókezdeten pl. *kajcsos: gajcsos: kajmó: gajmó*, a minek az okát, ha talán nem is mindig, a távoli hasonulásban kereshetjük ép úgy, mint fent a *kajdít: gajdul* stb. szavakban.

Itt van végre a *gagyos* «félrészeg, kótyagos» (MTSz.); hasonló jelentésben *kótya, kótyás*, a melynek sok a származéka. Már a régi nyelvben is megvan *kotyogós* (v. ö. MTSz. NySz.), továbbá *kótyagos, kócsagos* (l. NySz. is), *kótyalagos* (MTSz.), *megkócsagosodik* (MTSz. NySz.), *megkócsagul* (NySz.). E szók, t. i. a *gajdos + kaj, kajla + kótyás* s családjuk kölcsönhatásából keletkezett (v. ö. *kala-kótya, kalótya, kalógya, galagógyi* «féleszü, hóbortos» MTSz.) a *gagyos* szó (< **ga-*

SZÓMUTATÓ.

[Csak a legfontosabb adatokat tartalmazza.]

Rövidítések: es. = csoremisz; esu. = esuvas; é. = észt; f. = finn; l. = liv; lp. = lapp; m. = mordvin; mg. = mongol; o. = osztják; sz. = számojéd; t. = török-tatár nyelvek; vg. = vogul; vt. = votják; z. = zürjén.

<i>bagóca</i> 47.	<i>garatjol</i> 21. 32. 33.	<i>gerjed</i> z. 36.
<i>gabics</i> 50.	<i>garqnet</i> lp. 21. 32.	<i>gertti</i> vt. 35.
<i>gácsér</i> 50.	<i>garkkát</i> vt. 37.	<i>ger-puy</i> vt. 20.
<i>gácsi</i> 50.	<i>garúel</i> lp. 20.	<i>gér-lal</i> vt. 21. 37.
<i>gagan</i> m. 33.	<i>garve</i> lp. 38.	<i>girza</i> z. 19.
<i>gagákt</i> vt. 33.	<i>gatš</i> z. 9.	<i>gibüd</i> vt. 44.
<i>gagó</i> 45.	<i>gatsön</i> z. 9.	<i>gilit</i> vt. 33.
<i>gagog</i> 33.	<i>gavre</i> lp. 40.	<i>gilt</i> vt. 33.
<i>gagyo</i> 49.	<i>gavrre</i> lp. 38.	<i>gilš</i> vt. 33.
<i>gaja</i> 47.	<i>gazza</i> lp. 19.	<i>gir</i> vt. 37.
<i>gajbatag</i> 49.	<i>gaerdue</i> lp. 33.	<i>girdalt</i> vt. 37.
<i>gajd</i> 48.	<i>gaerrat</i> lp. 38.	<i>girza</i> z. 20.
<i>gajdinas</i> 49.	<i>gaerre</i> lp. 35.	<i>gizi</i> vt. 19.
<i>gajdul</i> 50.	<i>gaersze</i> lp. 35.	<i>giberes</i> 40.
<i>gakket</i> lp. 33.	<i>gaëw'rë</i> lp. 38.	<i>gid</i> vt. 9.
<i>galagjol</i> 32.	<i>gebiczkel</i> 50.	<i>gid</i> vt. 9.
<i>galaty</i> 32.	<i>gecze</i> 50.	<i>gij</i> t. 23.
<i>galatyol</i> 32.	<i>gége</i> 42.	<i>gital</i> z. 34.
<i>gáliczkő</i> 47.	<i>gegógya</i> 32.	<i>gilil</i> 34.
<i>gallet</i> lp. 23.	<i>gelegógyál</i> 32.	<i>gilod</i> z. 34.
<i>gallaó</i> 33.	<i>gémberelkedik</i> 34.	<i>giltjot</i> lp. 32.
<i>gallaózik</i> 33.	<i>genel</i> 33.	<i>gilod</i> z. 34.
<i>gallóka</i> 33.	<i>gentet</i> 33.	<i>ginezár</i> 50.
<i>gallókázik</i> 33.	<i>gérzik</i> 33.	<i>girbe</i> 41.
<i>galuska</i> 51.	<i>gerd</i> vt. 34.	<i>gírbies</i> 40.
<i>gáncz</i> 47.	<i>gerdti</i> vt. 35.	<i>gírmedet</i> lp. 21.
<i>gantat</i> 33.	<i>gerdül</i> 51.	<i>gírde</i> lp. 36.
<i>gantaitšiny</i> z. 33.	<i>gerdžät</i> vt. 35.	<i>girizel</i> 37.
<i>gar</i> mg. 20.	<i>gerjal</i> z. 36.	<i>girjy</i> z. 37.

<i>gor</i> vt. 33.	<i>göpt</i> z. 43.	<i>gugödnj</i> z. 45.
<i>gört</i> vt. 33.	<i>gör</i> 34.	<i>gugön</i> z. 45.
<i>goarve</i> lp. 40.	<i>gör</i> z. 37.	<i>guguj</i> 45.
<i>góbé</i> 47.	<i>görbe</i> 39. 41.	<i>gugyor</i> 50.
<i>gobmar</i> lp. 41.	<i>görbed</i> 41.	<i>gugyorodik</i> 28.
<i>gobmat</i> lp. 41.	<i>görce</i> 34.	<i>gulásztra</i> 47.
<i>gobmerde</i> lp. 41.	<i>görösös</i> 35.	<i>gulš</i> vt. 33.
<i>gócz</i> 50.	<i>görd</i> vt. 34.	<i>gumbyr</i> z. 40. 41.
<i>góca</i> 50.	<i>görd</i> z. 36. 37.	<i>gunya</i> 51.
<i>gogí</i> vt. 42.	<i>gördül</i> 38.	<i>guöppe</i> lp. 43.
<i>gogył</i> z. 38.	<i>gördžem</i> z. 34.	<i>gur</i> vt. 21. 37.
<i>golggat</i> lp. 23.	<i>görgés</i> 36.	<i>gurba</i> 41.
<i>gomolyog</i> 51.	<i>görget</i> 36.	<i>gurgács</i> 39.
<i>gond</i> 11.	<i>görke</i> 36.	<i>gurqucz</i> 39.
<i>gop</i> vt. 43.	<i>görhes</i> 35.	<i>gurgulya</i> 39.
<i>goppat</i> lp. 43.	<i>görhö</i> 36.	<i>gurgyesz</i> 47.
<i>gappe</i> lp. 43.	<i>görhöny</i> 36.	<i>guriga</i> 39.
<i>goral</i> z. 37.	<i>görnicsöl</i> 36.	<i>gurog</i> 39.
<i>goräkjal</i> vt. 37.	<i>görnyed</i> 38. 41.	<i>güröd</i> z. 37.
<i>gorzi</i> z. 21.	<i>görnyöl</i> 37.	<i>gurš</i> vt. 21.
<i>goszperd</i> 50.	<i>göröd</i> z. 34.	<i>gusza</i> 50.
<i>göbbeszkedik</i> 41.	<i>görög</i> 38. 41.	<i>gufo</i> vt. 37.
<i>göbe</i> 42. 44.	<i>görökty</i> z. 36.	<i>guzi</i> 50.
<i>göbecs</i> 50.	<i>görönczöl</i> 37.	<i>guzmál</i> 50.
<i>göbedék</i> 42.	<i>görözdöl</i> 37.	<i>guzsorog</i> 50.
<i>göbész</i> 42.	<i>göržal</i> z. 34.	<i>gübe</i> 42.
<i>göböd</i> 44.	<i>göržed</i> 38. 41.	<i>gübä</i> 42. 44.
<i>göbölje</i> 44.	<i>gürzsöny</i> 36.	<i>gübül</i> 44.
<i>göbörcs</i> 51.	<i>götš</i> t. 32.	<i>gügü</i> 41.
<i>göbörödik</i> 34.	<i>gözsörtös</i> 34.	<i>gümbeszkedik</i> 41.
<i>göbü</i> 44.	<i>gubu</i> 43.	<i>gürž</i> vt. 21.
<i>göczög</i> 37.	<i>gubankodik</i> 41.	<i>gybad</i> z. 44.
<i>göcs</i> 34.	<i>gubbad</i> 41.	<i>gybal</i> z. 44.
<i>göcsört</i> 34.	<i>gubrás</i> vt. 40. 41.	<i>gyljal</i> z. 32.
<i>göge</i> 51.	<i>gubre</i> vt. 40.	<i>gyljed</i> z. 32.
<i>gög</i> 42.	<i>gud</i> vt. t. 37.	<i>györ</i> z. 33.
<i>gögöj-szemü</i> 42.	<i>gudjy</i> z. 37.	<i>györt</i> z. 33.
<i>gögör</i> z. 38. 40.	<i>gudon</i> vt. 37.	<i>hab</i> 5. 44.
<i>gögört</i> z. 38.	<i>gudu</i> 37.	<i>habar</i> 51.
<i>gögval</i> z. 38.	<i>gug</i> z. 45.	<i>had</i> 5.
<i>gömböjög</i> 51.	<i>guga</i> 41.	<i>hág</i> 5.
<i>göny</i> 50.	<i>guggol</i> 45.	<i>hagy</i> 6.
<i>gönye</i> 51.	<i>guggolás</i> 45.	<i>hagymáz</i> 12.
<i>göp</i> z. 43.	<i>guggos</i> 45.	<i>haj</i> 15.
<i>göpol</i> z. 43.	<i>gugó</i> 45.	<i>háj</i> 6.

hajar sz. 13.
 hajlik 7.
 hajnal 13.
 hajó 6.
 hajt 6.
 halni 7.
 hal 7.
 hát 7.
 halad 8.
 hálea sz. 7.
 hall 8.
 halnai 15.
 háló 8.
 hámpol 51.
 hamu 8.
 haniai 15.
 hankalék 51.
 hanyatt 8.
 haragszik 15.
 harakáj 17.
 háram 16.
 beháramol 16.
 haris 17.
 harka 18.
 harkáj 18.
 harkács 18.
 harkály 17.
 harkány 17. 18.
 három 8.
 harukár 19.
 husít 8.
 hat 8.
 hát 8.
 hattyú 9.
 ház 9.
 héj 15.
 héju 15.
 héjju 15.
 hempereg 51.
 hengerget 51.
 hepeziáskodik 51.
 herde-berde 51.
 herdül 51.
 herge 51.
 herkáj 17.

herkál 18.
 hodai 10.
 hókadt 51.
 hol 9.
 hold 10.
 hollali nep 10.
 holló 10.
 holmi 16.
 holnap 10.
 holta kelve 10.
 holval 10.
 hólyag 51.
 homlót 10.
 homlok 10.
 homolyog 51.
 hónapj 11.
 horkol 16. 22.
 hornyol 15. 37.
 horóki tung. 18.
 horol 15.
 hortyog 36.
 horzsol 15.
 hosszú 11.
 hőbörés 51.
 hömpölyög 51.
 höppöget 51.
 hörpent 51.
 hügy 12.
 húgy 12.
 humni 51.
 huny 11.
 hunya 51.
 hunyorít 11.
 hupolyag 51.
 hurít 16.
 hurogat 16.
 huról 16.
 hús 12.
 hűlye 51.
 had- o. 7.
 hallem o. 7.
 hagör- mg. 25.
 haguraj mg. 25.
 házrai o. 17.
 haj- o. 6.

hajtep vg. 6.
 hal- t. 6.
 hal- vg. 15.
 halavat o. 10.
 halgi vg. 8.
 hali- mg. 8.
 hali vg. 8.
 halp vg. 15.
 ham- t. 6.
 halyem o. 5.
 hanygi vg. 5.
 hant vg. 11.
 hanši vg. 11.
 hantlem o. 11.
 hap vg. 6. 7.
 harada- mg. 16.
 harqiss mg. 16.
 hari t. 20.
 harizosa- mg. 16.
 haradagan o. 18.
 haro- mg. 15.
 harozol mg. 15.
 harol mg. 15.
 harul mg. 15.
 hartemdem o. 15.
 harzagan o. 18.
 hasap vg. 12.
 hasi vg. 12.
 hasmati vg. 12.
 hat o. 9.
 hat- o. 7.
 hazap o. 12.
 haj vg. 15.
 haji vg. 6.
 hali vg. 7.
 halmali vg. 7.
 hami vg. 10.
 hamitayti vg. 10.
 hgyhá vg. 9.
 hani vg. 8.
 hant vg. 5.
 harzei vg. 17.
 hars-hars vg. 17.
 hartzen vg. 18.
 harti vg. 16.

hqsü vg. 11.
 hat vg. 8.
 hatay vg. 9.
 haredem o. 15.
 havel esu. 13.
 hir- esu. 15.
 hoda o. 16.
 hodai-hunt o. 10.
 (kat-)hozni vg. 11.
 hozt- o. 6.
 hoj- o. 6.
 hoje o. 10.
 hojem o. 8.
 hoju t. 6.
 hozun- t. 6.
 hol vg. 10.
 hol vg. 16.
 holalem o. 7.
 holay vg. 16.
 holap o. 8.
 holent o. 10.
 holi vg. 8.
 holiit vg. 10.
 hollem o. 7.
 hom esu. 5.
 hom o. 10.
 homda o. 10.
 homaliy o. 10.
 hombelletem o. 10.
 homla o. 10.
 hom o. 8. 11.
 hom o. 13.
 homdil o. 14.
 homem-pete o. 11.
 homyra o. 17.
 homnoz o. 11.
 homs- o. 13.
 homsipta o. 13.
 homslem o. 13.
 homsman o. 13.
 homt o. 12.
 homza o. 9.
 hom o. 6.
 homdem o. 16.

horem o. 15.
 horétem o. 16.
 hozgo-ul mg. 18.
 hozja mg. 16.
 hozjan mg. 16.
 hos vg. 12.
 hos- o. 12.
 hot o. 9.
 hot o. 9.
 hota vg. 9.
 hotal vg. 9.
 hote o. 10.
 hotel vg. 9.
 hotey o. 9.
 hotey o. 10.
 hoti vg. 10.
 hozojanyat o. 10.
 hou o. 11.
 hu o. 11.
 hu vg. 13.
 huji vg. 7.
 hul vg. 7.
 hul o. 7.
 hul vg. 12.
 hulaz o. 10.
 hulez o. 10.
 hulem o. 8.
 huli vg. 6.
 hulletem o. 8.
 hum vg. 10.
 hump vog. o. 5.
 hun vg. 10.
 hunc o. 9.
 hunemtalem o. 11.
 hunem-pat o. 11.
 hus vg. 12.
 hunt vg. 8.
 hunti vg. 9.
 huntit o. 14.
 hunza o. 9.
 hura esu. 25.
 huran o. 16.
 hurcka esu. 18.
 hurem vg. 8.
 hureti vg. 15.

hurem o. 15.
 hursadem o. 15.
 hureti vg. 15.
 huruk esu. 25.
 hus vg. 12.
 husati vg. 8.
 husililem o. 12.
 hus- o. 12.
 huslem o. 12.
 husza ho o. 12.
 hut o. 8.
 hul o. 7.
 hut- vg. 6.
 hutan mg. 9.
 hutayli vg. 8.
 hutai vg. 8.
 huv- esu. 6.
 huz o. 12.
 huzili- o. 12.
 hurá mg. 16.
 hul- esu. 6.
 hul- esu. 6.
 kaari f. 39.
 kabarih lp. 41.
 kabocza 47.
 kabogyás 50.
 kaczaros 24.
 kacs 19.
 kac- t. 24.
 kácsa 50.
 kacsiba 50.
 kacsint 22.
 kacsó 19.
 kada 38.
 hagahl- es. 33.
 kagan t. 33.
 kagyló 47.
 kaila f. 14.
 kaimo f. 13.
 kaimota f. 14.
 kaisla- o. 22.
 kait- t. 23.
 kaj- esu. t. 23.
 kaj- es. 23.
 kaj- m. 23.

kaj-neszes 49.
kajja sz. 13.
kajasta- f. 14.
kajata f. 17.
kajesos 49.
kaje f. 13.
kajene- f. 14.
kajgona 46.
kajik t. 6. 7.
kajla 48. 49.
kajma 48.
kajos f. 13.
kajt 22.
kajti 22.
kajtár 23. 24.
kajtárkodik 23. 24.
kajtat 22.
kaju f. 13.
kal- t. 6.
kale-zui o. 23.
at-kalém o. 23.
kaliba 47.
kaliczka 50.
kámpol 51.
kampu f. 40.
kampurá f. 41.
kagai- t. 27.
kongal t. 26. 27.
layge- é. 27.
kayirak t. 27.
kaggirü t. 26.
kanittaa f. 33.
kankad 26.
kankai- l. 27.
kankalék 26. 51.
kankarikó 26.
kankera f. 27.
kankku f. 27.
kankó 50.
kani f. 8.
kaiši vg. 13.
kantár 47.
kánya 47.
kapeziáskodik 51.
káppeli lp. 44.
kar o. 17.
kar vg. 17.
kar 19. 21.
(ki)kar z. 19.
kar t. 20.
karacaj t. 18.
karag t. 20.
kárál 21.
karám 16.
karang- es. 39.
karase- lp. 15.
karate- lp. 15.
karatjol 21. 32. 36.
koraja t. 20.
karca t. 17. 18.
karégan m. 18.
karées lp. 22.
karégya t. 18.
karcsú 22.
kárdinál 48.
kardúel lp. 20.
karegel lp. 20.
karés vg. 22.
karga t. m. 18.
karga- t. 16.
karéet es. 18.
kargis t. 16.
kargi vg. 21.
kargi- z. 21.
kargo m. 18.
karhite- lp. 16.
kari t. 20.
karicsál 21.
karika 39.
kariny 39.
karis o. 22.
karit 39.
karital 21.
karjos 20.
karju- é. 21.
karkaitny z. 16.
karkara t. 17.
karkal- es. 22.
karkilda- t. 22.
karkuit- z. 16.
karos es. 17.
károvog 21.
káronkodik 21.
karódný z. 16.
kárpál 21.
kars vg. 22.
karš esu. 17.
karše es. 17.
kartaga t. 18.
karvály 17.
karvas 20.
karzi- z. 21.
kaš- esu. 24.
káseli vg. 22.
kási vg. 21.
kaslem o. 24.
kasti vg. 24.
kās o. 13.
kašad- o. 22.
kašulaš- o. 22.
kašan- t. 12.
kašat- o. 22.
kašmús o. 13.
katt lp. 15.
kaur- t. 25.
kauvar lp. 38.
kavar 51.
kavis- t. 25.
kavics 50.
kávrem o. 25.
kavvar lp. 38.
kašal- z. 22.
kašar- esu. 24.
kazda 50.
kazdag 50.
kákk é. 42.
káli vg. 23.
káns m. 19.
kánze m. 19.
kárdnot lp. 34.
kareá f. 36.
káristá f. 36.
kárnütá f. 36.
kárrittá f. 36.
kárse lp. 39.

kárs es. 17.
käyrä f. 41.
kebel 50.
ked m. 15.
keferczél 25.
kelam es. 23.
kepk é. 27.
kepeszkedik 50.
keprös z. 40.
ker m. 35.
kēf é. 38.
kerä f. 35.
keräkkä f. 35.
kerät- vt. 37.
kerätä f. 35.
kerökon vt. 35.
kérés o. 22.
kerettyü 37.
kerge 51.
kerho f. 38.
keri f. é. 38.
kerinan m. 36.
kerla- o. 39.
kermä f. 34.
kernan m. 36.
kerreg 37.
kert- vt. 35.
kerül es. 30.
kësem o. 24.
kesi f. 15.
ketet 22.
ketüan m. 34.
kevece- m. 38.
keverl- o. 25.
kezi é. 15.
kéčök esu. 19.
kéčka esu. 19.
kér- vt. 15.
kér- vt. 15.
kérgan m. 37.
kérle- esu. 22.
kérsi m. 17.
kéžek esu. 19.
khajtut- vg. 7.
khargut- t. 16.
kharsim vg. 17.
khərji vg. 15.
khəsiti vg. 24.
khəsəmté vg. 8.
khøj- vg. 7.
(lol-)khoner vg. 11.
khojaš t. 13.
khöjlälé vg. 7.
kholé vg. 7.
khöšs vg. 12.
khul o. 7.
khulem vg. 8.
khulp vg. 8.
khutēy o. 10.
khuié vg. 11.
khuišs vg. 19.
khuiš-wül vg. 12.
khuti vg. 8.
khwəsi vg. 8.
khwəšə vg. 11.
khwəšüt- vg. 11.
khwəri vg. 15.
khwərež vg. 10. 18.
khwoiti vg. 6.
khwošili vg. 6.
khwošiti vg. 6.
khwujj vg. 7.
kia z. 13.
kil vt. 12.
kimal- z. 11.
kimät vt. 11.
kimiš z. 11.
kimös z. 11.
kii- vt. 11.
kiygrai- t. 26.
kijir t. 27.
kiširt- vt. 11.
kir- vt. t. 15.
kir z. 15.
kiräkt- vt. 16. 21.
kirgai t. 17.
kirgaul t. 18.
kirgu t. 17.
kiri- t. 15.
kiris t. 16.
kiriž vt. 39.
kirklä- t. 22.
kirkira t. 17.
kirna- m. 16.
kirs- z. 15.
kiržal- vt. 16.
kide- é. 12.
kieri- f. 38.
kievr lp. 38.
kil esu. 9.
kil z. v. 15.
kilincs 48.
kilkäti vg. 34.
kinczároz 50.
kiyh é. 24.
kiygrai- t. 27.
kinka f. 27.
kiperä f. 40.
kira- é. 21.
kirä m. 35.
kirya- é. 21.
kirgeč lp. 18.
kirgil t. 18.
kirin é. 21.
kirinks m. 35.
kirjua f. 21.
kirhua f. 21.
kiruan m. 35.
kirnä m. 35.
kirte- lp. 39.
kirzsa 48.
kiitu- f. 12.
kiverä f. 38. 40.
kiwerä- é. 38. 40.
kiž es. 19.
kläzi 48.
kläris 47.
koj vt. 6.
kolei- t. 23.
korgoš- es. 38.
koring- es. 22.
korkal- es. 15.
ko es. 5.
kobolya 43.
koczog 24.
koczorász 24.

kócsagos 49.
koela- t. 24.
kođjaš z. 37.
kođjy- z. 37.
kōer é. 40.
kofernyál 25.
kófičez 25.
kojirezol 25.
kojrityol 25.
kog- t. 6.
kōgar é. 38.
koi f. 13.
koišlan- es. 14.
koit é. 13.
koita é. 13.
koj- vg. es. 23.
kojak t. 6.
kojel t. 6.
kojitat 22.
kojtol 50.
kojtorog 22.
koju t. 6.
kokka f. 42.
kókkadt 51.
kokkara f. 42.
kol t. 20.
kola z. 9.
kōlank o. 10.
kōlez 50.
kole sz. 7.
koli é. 23.
koloncz 47.
kom t. 5.
koman m. 11.
komdos es. 11.
kōmelda- é. 40.
komtaš es. 11.
konča- m. 11.
konč- m. 11.
kongeltaa f. 26, 27.
kongertaa f. 26, 27.
kojgilo vt. 26.
kojgiro vt. 26, 27.
kongörgat 26.
kojgota- é. 26.

konka f. 27.
konkaroita f. 26.
konkelo f. 20.
konkero f. 26.
kónkka f. 27.
konkkia f. 27.
konko f. é. 27.
konkorodik 26.
kojkrane é. 26.
koitse- m. 11.
koij- es. 12.
ko^ope lp. 43.
kópe 47.
kopéke l. 43.
kopola 43.
koppa f. 43.
koppmu lp. 41.
korak t. 25.
koram m. 16.
korata f. 16.
korczog 21.
kōrd é. 40.
kordé 50.
kordocány 47.
koreg o. 18.
korč esu. 25.
koršnyál 25.
korhta- m. 21.
korš m. 17.
kōrin é. 21.
korista f. 16.
korkirat- t. 22.
korku- é. 39.
korla- t. 22.
kornata f. 21.
kornyadoz 50.
kornyál 21, 37.
kornyat 50.
kornyicsol 21.
kornyikal 21, 37.
kornyikal 21.
kóró 25, 47.
koró- t. 25.
korog 21, 37.
horsata f. 18.

korskan é. 16.
korse lp. 34.
korš m. 17.
korta- m. 21.
korty 50.
kortyog 21.
kos- z. esu. 24.
kostašk- vt. 27.
koš- t. 24.
koški- vt. 24.
koslár 25.
koslat 24.
koslatéroz 24.
kosléroz 24.
kostám es. 24.
koszál 23, 25.
koszmorodik 23.
koszog 23.
koszperd 50.
(el-)koszrog 23.
kotan t. 9.
kotécz 47.
kótya 49.
kótyagos 49.
kótyalagos 49.
kou sz. 13.
kor- t. 6.
kővályog 23.
kőucer é. 40.
kovera f. 40.
kőverl- o. 25.
kovra t. 25.
kőbar é. 40.
kőd 50.
kölöngy 47.
kömörödik 34.
kőmp- vg. 44.
kőgyerali vg. 26.
kőyka l. 27.
kőpecz 43.
kőppint 51.
kőppöget 51.
kőpü 42, 43.
kör 38.
kör- z. 39.

körlo- esu. 21.
körpent 51.
kört- z. 35.
kővecs 50.
kővrö l. 40.
kővrös l. 38.
kőyreä f. 41.
krajczár 47.
kréta 47.
kū- t. 6.
kuczorog 28.
kucsma 47.
kuczorodik 28.
küdorog 23.
kufar- 25.
kuj- vg. 23.
kuja sz. 13.
kujas t. 13.
kujo t. 6.
kujtorog 22.
kukil l. 42.
kukkan 28.
kukku f. 42.
kukora 26.
kukorodik 26, 27.
kukós 45.
kuksol 50.
kula- t. 23.
kule- é. es. 23.
kulata- é. 23.
kulge- é. 23.
kulkea f. 23.
kulku f. 23.
kullog 50.
kulo f. 23.
künni 12, 51.
kum- es. 11, 12.
kumara f. 11, 40, 41.
kumo f. 40, 41.
kuczorog 28.
kujgirjal- vt. 26.
kujgiro vt. 26.
kunkor 26.
kunkorik 26.

kunl' o. 14.
kunš o. 19.
kuntorog 28.
kunyhó 48.
kunytyorog 28.
kuo vt. 15.
kuopata f. 43.
kuoppa f. 43.
kuoppero f. 43.
kuorset lp. 16.
kupa 43, 45.
kupalag 51.
kupea f. 41.
kupera f. 41.
kupolya 43.
kur vt. 20.
kur- t. 25.
kura t. 25.
kura- é. 21.
kurczant 21.
kurdol 21.
kure f. 39.
kurek o. 18.
kurgat 21.
kurgi- z. 21.
kurgyál 21.
kurjant 21.
kurjombál 21.
kyrili vg. 21.
kurista f. 21.
kuritacé vg. 21.
kurittyol 21.
kurkinda- t. 22.
kurkula- t. 21.
kurkku f. 22.
kurksi- z. 21.
kurnuta f. 21.
kuro vt. 25.
kurrog 21.
kurra f. 39.
kurskaa f. 21.
kuru t. 25.
kuruk t. 25.

kurutyol 21.
kuruzsol 50.
kušpi vg. 24.
kušt- es. 24.
kusza 50.
kutat 22.
kutyor 50.
kutyorog 22, 28.
kuurim o. 25.
küdi é. 34.
küdisema é. 34.
kügar é. 38, 40.
kün é. 19.
kügka l. 27.
küpü 42.
kür é. 38.
küra- é. 38.
küz é. 19.
kykkä f. 42.
kykrä- f. 38, 40.
kył- z. 15.
kymerä f. 40.
kymsi f. 19.
kyrä é. 38.
kyrmy f. 40.
kystašk- vt. 24.
kyšaš- z. 24.
kyryy é. 39.
kyž z. 19.
kwala vt. 9.
kwäli vg. 23.
kwara vt. 21.
kwarat- vt. 21.
kwarget- vt. 21.
kwäj- vg. 23.
kwänš vg. 19.
kwons vg. 19.
kwos vg. 19.
mos vg. 12.
moš o. 12.
mož es. 12.
muš o. 12.
omo es. 5.